

RÜSTEM PAŞA'NIN LONDRA ELÇİLİĞİ (1885-1895)

Mahmut AKPINAR*

Öz

XIX. yüzyılda Osmanlılık siyaseti bürokrasi içinde uygulanmaya çalışılırken, öncelikli olarak gayrimüslim tebaadan bilgi ve becerisinin yanında, kendisine itimat edilenlere görev verildi. Bir Levanten olan Rüstem Paşa da onlardan biriydi. Devlet desteği ile yurtdışında iyi bir eğitim alan Rüstem Bey 1830'lu yılların ortalarında Osmanlı bürokrasisine dahil oldu. Uzun bir süre çeşitli bürokratların yanında ve devlet dairelerinde tercümanlık yaptı ve tercüme işleriyle uğraştı. 1853 Kırım Savaşı ile hariciyede başlayan değişime bağlı olarak diplomasi ağı genişlerken Rüstem Bey Piyemonte Krallığına maslahatgüzar tayin edildi. On yıldan fazla kaldığı İtalya'da en son Floransa'da ortaelçi unvanıyla görev yaptı. Ardından 1870'te Rüstem Bey, Petersburg'a ilk Osmanlı büyükelçisi olarak tayin edildi. 1873'te Rüstem Bey'e Lübnan Mutasarrıflığı ile özel sayılabilecek bir bürokratik görev verilmiş oldu. Mutasarrıfla gelen paşalık rütbesi, onun artık deneyimli bir devlet adamı olduğunun deliliydi. On yıllık idari görevin ardından Rüstem Paşa, 1885'te diplomasinin ana merkezlerinden biri olan Londra'ya yaklaşık otuz dört yıldır görev yapan Kostaki Musurus Paşa'nın halefi olarak gitti. İlerlemiş yaşına rağmen yaklaşık on yıl büyükelçi unvanıyla Londra'da görev yaptı. Rüstem Paşa, bu görevi esnasında Ermeni, Doğu Rumeli, Girit, Mısır, Kıbrıs, Fav Boğazı ve Batum Limanı meselelerin çözümüne yoğun mesai harcadı. II. Abdülhamid dönemindeki diplomasi ağının istikrarlı ve güçlü parçalarından biri oldu. Onu, kimileri Hıristiyan kimliği dolayısıyla bir yabancı gibi görmeye göstermeye çalışsa da Rüstem Paşa görevi başında bir Osmanlı olarak yaşama veda etti.

Anahtar Kelimeler: *Levanten, Osmanlılık, Diplomasi, Londra Elçiliği, sadakat*

Abstract

Rustem Pasha's Embassy in London (1885-1895)

In the 19th century, as a part of the Ottomanism politics, non-Muslim individuals, who were trusted in addition to their knowledge and skills, were assigned duties. Rustem Pasha, who was a Levantine, was one of them. Rustem Bey, who received a good education abroad with the support of the state, joined the Ottoman bureaucracy in the mid-1830s. For a long time, he worked as a translator for various bureaucrats and government offices. As the diplomatic network expanded due to the change that started in the foreign affairs with the Crimean War in 1853, Rustem Bey was appointed as a charge d'affaires in the Kingdom of Piedmont. In Italy, where he stayed for more than ten years, he last served as a Minister Plenipotentiary

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Sivas.
E-posta: maakpınar@cumhuriyet.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7269-0360
(Makale Gönderim Tarihi: 28.04.2021 - Makale Kabul Tarihi: 23.11.2021)

in Florence. Then, in 1870, Rustem Bey was appointed as the first Ottoman ambassador to Petersburg. In 1873, Rustem Bey was assigned a special bureaucratic task as the Lebanese Lieutenant Governor. The title of pasha, which was given to him after he had served as the Lieutenant Governor, was evidence that he became an experienced statesman. After ten years of administrative duty, Rustem Pasha went to London, one of the main centers of diplomacy, in 1885 as the successor of Kostaki Musurus Pasha, who had served for nearly thirty-four years. Despite his advanced age, he served in London for nearly ten years as an ambassador. During his duty, Rustem Pasha spent a lot of time solving the problems of Armenians, Eastern Rumelia, Crete, Egypt, Cyprus, the Fav Strait and Batumi Port. He became one of the stable and powerful parts of the diplomacy network during the Abdul Hamid II period. Although some tried to portray him as a foreigner due to his Christian identity, Rustem Pasha died as an Ottoman in his office.

Key Words: *Levantine, Ottomanism, Diplomacy, Embassy of London, Loyalty*

GİRİŞ

Avrupa'da cereyan eden 1830 ihtilalleriyle birlikte Osmanlı Devleti askıya aldığı diplomasi faaliyetlerini Viyana'da görevlendirdiği Mavroyeni Bey ile yeniden başlattı. Bürokratik reform kapsamında dış ilişkileri kurumsallaştırmak amacıyla Hariciye Nezareti'nin teşkilinden sonra diplomatik faaliyetleri daha sistemli ve profesyonel hale getirecek adımlar atıldı. Tanzimat süreci bunun için önemli bir fırsat oldur. Her geçen gün büyüyen diplomasi teşkilatında ilk döneme nazaran Müslüman memur ve bürokratların yanı sıra gayrimüslimlerden de daha doğru bir şekilde yararlanıldı ve sistem nispeten de olsa istikrarlı bir hale getirildi. Özellikle de siyasi, askeri, iktisadi ve diplomatik sorunların giderek fazlaştığı II. Abdülhamid dönemi, diplomatik tecrübenin hızla arttığı ve derinleştiği evre oldu. Avrupa'da uyum sürecinin yerini, ülkeler arasında kısa süreli ve yumuşak denilebilecek ittifaklar almaya başladı. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Almanya ile daha yakın bir ilişkisi olsa da, Avrupa'daki ittifakların dışında kalarak daha evvelden olduğu gibi ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarından istifade etmeyi yeğledi. Uluslararası sistemdeki denge değişimi, önemli yapısal ve iktisadi sorunları olan Osmanlı Devleti'ni, sorunların çözümünde daha yoğun bir şekilde diplomatik arayışlara itti. Ermeni meselesi, Balkanlardaki Doğu Rumeli, Bulgaristan, Makedonya, Bosna ve Hersek, Teselya, sorunu yanında Kıbrıs, Girit ve Batum'daki problemlerde Osmanlı hariciyesi önemli sınavlar verdi. Öte yandan, Yahudi göçü, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da olup bitenler gerçekten yorucu ve yıpratıcı idi. Avrupa ülkelerine bir şekilde yerleşerek devlete karşı gelişen ve beslenen muhalefette düşünüldüğünde, diplomatik mücadelenin önemi bir kat daha artmaktaydı. Bu derece zor şartlar altında Kostaki Musurus Paşa gibi oldukça deneyimli bir diplomatın yerine Londra'ya büyükelçi sıfatıyla, Rüstem Paşa, birkaç alternatif arasından, önemli bir kısmı diplomasi alanında olan yaklaşık elli yıllık mesleki deneyimi ve bilgisi dolayısıyla tercih edildi.

On beş yıldan fazla bir süre, muhtelif devlet adamlarının yanında ve kurumlarda tercümanlık yapan Rüstem Paşa, sağladığı güvenle kariyerine, 1856 sonrasında İtalya'daki diplomatik görevlerle devam etti. Daha sonra birçok bakımdan zorlu bir diplomatik merkez olan Petersburg'da büyükelçi unvanıyla bir dönem başarı ile görev yaptı. Akabinde hem iç hem de dış kamuoyunun tereddütle karşılaşmasına rağmen Lübnan Mutasarrıflığı gibi oldukça zorlu bir vazifeyi büyük bir özveri ve sadakatle yerine getirdi. Rüstem Paşa, Londra'ya yaklaşık yarım asırlık bir mesleki deneyimle geldi. Osmanlılığı ile her daim gurur duyan Rüstem Paşa, Londra'da on yıl kadar görev yaptı. II. Abdülhamid'in kurduğu diplomasi ağının

istikrarlı ve kıymetli bir parçası oldu. Osmanlı diplomasisinin temel niteliklerini iyi bilen ve özümsemiş olan Rüstem Paşa, tüm sorunlara ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları temelinde sabırlı ve temkinli yaklaşarak çözüm oluşturmaya gayret etti. Ermeni meselesi başta olmak üzere, Mısır, Doğu Rumeli, Kıbrıs, Batum, Girit ve Balkanlardaki sorun dışında Avrupa'da devlete karşı oluşan muhalefet ve düşmanlıkla kararlı bir biçimde mücadele etti. Meselelerin çözümünde pek olumlu sonuçlar elde edemese de, Rüstem Paşa, iletişim gücü, ileri yaşına rağmen enerjisi, göreve harfiyen riayet bilinci ve devlete karşı gösterdiği mutlak sadakat ile Londra'da Osmanlı hariciyesi adına güçlü ve saygın bir temsil gerçekleştirdi.

1. Rüstem Bey'in Mesleğe Girişi ve Memuriyetteki İlk Yılları (1834-1851)

1814 yılında Hamburg'da dünyaya gelen Rüstem Bey, İtalyan kökenli Kont Françesko'nun oğlu idi. Annesi ise bir Rum'du. Katolik bir aileden gelen Rüstem Bey'in asıl adı, Lucien Antoine Chimelli de Marini'dir¹. Ancak, Rüstem ismiyle tanınır. Ayrıca Fransız iki seyyahın eserlerinde Rüstem Paşa'nın Mustafa ismini de kullandığını ve bunun Rüstem Paşa'nın devletine, ne kadar bağlı olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Rüstem Bey, Osmanlı'daki Levanten toplumunun bir üyesi idi. Rüstem Bey'in ilk eğitimi İtalya'da aldığı söylenir. Rüstem Bey yükseköğrenimini Avrupa'nın önde gelen şehirlerden Paris'te Collège Bourbon'da tamamladı². Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilen Rüstem Paşa dil konusunda oldukça kabiliyetli idi. Ancak Türkçesi pek yeterli değildi. Eğitimi tamamlandıktan sonra İstanbul'a gelen Rüstem Bey annesinin aracılığı ile Osmanlı hariciyesine girdi. Rüstem Bey, ailesinin ekonomik durumu dolayısıyla böyle bir tercih yaptı³.

Rüstem Bey 1830'ların ortalarında Trablusgarp'a sevk edilen orduda Mustafa Necip Paşa'nın yanında güvenilir ve kabiliyetli bir şahıs olarak kâtip ve tercüman unvanıyla görev alarak Devlet-i Âliyye'ye hizmet etmeye başladı. Kuzey Afrika'da ordu içinde kazandığı deneyimden sonra 1836'da Varna'da vilayet tercümanlığına gönderilen Rüstem Bey 1830'ların sonlarında İhtisab Dairesi'ne bağlı Pasaport Kalemî'nde muhtemelen yine tercüman olarak hizmet verdi. 1842'de ise 700 kuruş maaşla Fransızca evrakın tercümesi için Tercüme Odasında istihdam edildi⁴. Rüstem Bey, bir yıl sonra ise bir müddet bahriye tercümanlığı yaparak odadaki görevini sürdürdü. Sonrasında da yine Rüstem Bey, muhtelif devlet adamlarının nezaretinde tercüman ve kâtip unvanıyla Tunus, Mısır ve Rumeli'de vazife yaptı⁵. Tercüme işlerindeki yeteneği ile dikkat çeken Rüstem Bey bahriye ile alakalı lügat tercümesi ile takdir gördü ve bir nişanla da taltif edildi⁶. Rüstem Bey Fransızca evrakın hazırlanması ve yazışmalar için Keçecizade Fuat Efendi'nin maiyetine verilerek Avrupa'da

¹ DABOA., Y.PRK.HR., 7/23, 29.12.1300/ 31.10.1883.

² DABOA., DH.SAİDd, 2/100, 29.12.1230.

³ Khalil 1998, s. 180.

⁴ DABOA., İ.HR., 2199, 20.08.1264/ 22.07.1848; DABOA., İ.MSM., 1887, 08.10.1264/ 05.09.1848; Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 2003, C. II, s. 326.

⁵ DABOA., DH.SAİDd, 2/100, 29.12.1230; Tarhan 1994, s. 183; Tunus'a Sultan Abdülmecid'in serkurenası Selim Bey, Mısır'a padişahın serkurenası Hamdi Paşa maiyetinde gitmiştir, bkz. Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye (1306/1889) 2003, C. II, s. 326.

⁶ DABOA., İ.HR., 2199.

1848 yılında yaşanan ihtilal hareketlerinden etkilenen Memleketeyn'e gönderildi⁷. Fuat Efendi ile birlikte yoğun bir mesai yapan Rüstem Bey'e gayretleri dolayısıyla papalık tarafından üçüncü rütbeden Sen Greguvar ve Rus hükümeti tarafından ise yine üçüncü rütbeden Sent An nişanı ile ödüllendirildi. Bu görev sırasında Fuat Efendi 1849'da Varşova üzerinden Petersburg'a geçip orada Rus İmparatoru I. Nikolay ile Memleketeyn'de yaşanan gelişmelere dair bir görüşme gerçekleştirdi. Muhtemelen Rüstem Bey bu seyahatte Fuat Efendi'ye eşlik etti.

2. Rüstem Paşa'nın Diğer Memuriyetleri (1851-1885)

Uzun müddet Tercüme Odası'nda tercümanlık yapan Rüstem Bey, 1851'de ilk başta Mektubi-i Hariciye Kalemî bünyesinde yer alan Tahrirat-ı Hariciye Müdürlüğü'ne atandı⁸. Kırım Savaşı ile birlikte yoğunlaşan diplomasi trafiğine bağlı olarak artan yazışmalar⁹ ve bunların Fransızca yapılacak olması Tercüme Odası'nın yükünü artırmakta idi. Dolayısıyla şimdilik bir memuriyetle işler yürütüle de yükü hafifletecek yeni bir daireye ihtiyaç vardı¹⁰. Kırım Savaşı sırasında 1854'te Fuat Efendi Yanya ve Tırhala'ya fevkalade komiser unvanıyla görevlendirildiğinde Rüstem Bey de maiyetine verildi. Rüstem Bey Fuat Efendi'nin hükümet ile yapacağı yazışmaları bizzat takip etmesi için görevlendirildi. Buradaki hizmetleri dolayısıyla Rüstem Bey'i Yunan hükümeti dördüncü rütbeden Sover nişanı ile Belçika hükümeti ise dördüncü rütbeden Leopold nişanı ile taltif etti. Görevini tamamlayıp İstanbul'a döndükten sonra Rüstem Bey, aynı göreve rütbesi yükseltilecek tayin edilirken nihayet bahsi geçen birim, Tahrirat-ı Ecnebiye Odası ismiyle kuruldu¹¹. Bu oda, hariciyenin arşivi konumundaydı. Odada sadece Fransızca kaleme alınan evrak değil, diğer yabancı dillerdeki evrak da takip edilmekte idi. Bu tür birimler, yeni bürokratik kadroları yetiştirme bağlamında birer okul hüviyetinde idi. Hariciye dairelerinde alınan bu tip idari sorumluluklar, gelecekte daha ehemmiyetli vazifelerin habercisi kabul edilirdi. Nitekim bir müddet sonra Rüstem Bey de kariyerine, elçiliklerde diplomatik vazifeler üstlenerek devam etme imkânı buldu. Rüstem Bey'e görevi sırasında Avusturya hükümeti üçüncü rütbeden Kron dö Fer nişanı ve Sardunya hükümeti ise dördüncü rütbeden Sen Moris ve Sen Lazar nişanı verdi.

Rüstem Bey, 1857 yılının ilk ayında Paris Elçiliğine bağlı Torino Maslahatgüzarlığına atanarak diplomatik temsilciliklerdeki ilk görevine başladı¹². Torino, Kırım Harbine 15.000 askerle destek veren Piyemonte Krallığı'nın başkentiydi. Rüstem Bey Torino'ya doğu ve batıda farklı vilayetlerde yirmi yılı aşan bir süre tercümanlık yaparak elde ettiği deneyimle gitti. Devlet salnamelerinde Rüstem Bey'in vazifesi, *Torino Mesalihi vekili* olarak

⁷ DABOA., A.AMD., 5/70, 06.10.1264/03.09.1848; DABOA., İ.HR., 2548, 15.06.1265/08.05.1849.

⁸ Sicil kaydında hicri 1267 yılında bu göreve atandığı yazar. Muhtemelen bu tarih yanlış olabilir, bkz. DABOA., DH.SAİDd, 2/100, 29.12.1230..

⁹ Davison 1995, s.177; Akyıldız 1993, s. 90..

¹⁰ Lütfi Efendi 1998, s. 69-70.

¹¹ DABOA., İ.HR., 5640, 28.02.1271/ 20.11.1854; DABOA., İ.HR., 6560, 16.07.1272/ 23.03.1856; DABOA., A.DVN., 112/51, 20.07.1272/ 27.03.1856; DABO., HR.TO., 432/22, 22.02.1856

¹² Mütercim-i sani Mösyo Abro onun yerine müdürlüğe atanmıştır, bkz. DABOA., İ.HR., 7245, 15.05.1273; DABOA., A.AMD., 78/14.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

geçmektedir¹³. Her ne kadar salnamede unvanı vekillik olarak geçse de fiili olarak Rüstem Bey müstakil bir maslahatgüzar gibi hareket etti. 1858'de Torino'da gerçekleştirilen fuarda devleti adına büyük gayret gösteren Rüstem Bey'e Piyemonte hükümeti Sen Morlis Lazar nişanını verdi.

17 Mart 1861'de Piyemonte Kralı II. Vittorio Emanuele'nin İtalya kralı ilan edilmesi ile İtalya'daki siyasi durum değişti ve yeni bir döneme girilmesinin ardından, iki ülke arasında 10 Temmuz 1861 tarihli ticaret ve seyrü sefain antlaşması imzalandı¹⁴. İtalya'daki siyasi gelişmelere de bağlı olarak Osmanlı hariciyesi yaptığı değerlendirme sonucunda temsilde değişikliğe giderek Rüstem Bey'i küçük(mukim) elçiliğe terfi etti.¹⁵ Muhtemelen bu değişiklik yeterli görülmediği için çok geçmeden bir karar daha alınarak elçilik seviyesi yükseltilecek Rüstem Bey 1862 sonbaharında ortaelçi yapıldı. Zaten İtalyan hükümetinin de Osmanlı hükümetinden bu yönde bir talebi vardı¹⁶.

Rüstem Bey, Torino'da takriben sekiz yıl görev yaptıktan sonra 1865'te İtalyanların, başkenti Floransa'ya taşınmasıyla Osmanlı hükümetinden gelen direktif doğrultusunda elçiliği oraya taşıdı¹⁷. 1866 yılı sonlarında Babiâli ABD'ye elçi tayinine karar verdiğinde, sadakat ve gayreti dışında İtalya'da elde ettiği tecrübe dolayısıyla Rüstem Bey'i Washington'a göndermeyi düşündü. Ancak Rüstem Bey, iklimsel koşulların sağlığını olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle, Washington'a gitmek istemedi¹⁸. Aslında Rüstem Bey'in uzaklık dolayısıyla Washington'a gitmek istemediğine söylemek daha doğru olur. Rüstem Bey'in Washington Elçiliği haricinde, bilgisi, yazışmalardaki kabiliyeti, kurumsal tecrübesi ile bürokratik olgunluğu münasebetiyle Hariciye Nezareti bünyesinde görevlendirilebileceği de konuşuldu¹⁹. Ancak bu konuşulanlara rağmen Rüstem Bey Floransa'da kalarak görevine devam etti. Osmanlılığı milli onur olarak gören Rüstem Bey bu hususa dair Avrupa'da oluşan tesirin olumlu sonuçlar doğurabilmesi için büyük gayret sarf edip, İtalya'da tertiplenen çeşitli konferans, toplantı ve davetlerde Osmanlı Devleti'nin birliğine zarar verecek girişimleri engellemeye çalıştı, muvaffak da oldu. Hizmet ve çalışmalarından ötürü bu defa birinci

¹³ Salname-i Devlet-i Âliyye 1274, s. 135; Salname-i Devlet-i Âliyye 1275, s. 85.

¹⁴ Antlaşmayı, Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Âli Paşa ile İtalyan krallığı adına İstanbul Ortaelçisi Jak Dorando imzalamıştır. Antlaşma 23 maddeden mürekkeptir, bkz. Muâhedât Mecmûası 2008, s. 130-141.

¹⁵ DABOA., İ.HR., 10765, 15.10.1278/ 15.04. 1862; DABOA., İ.HR., 11073, 24.03.1279/ 19.09.1862; DABOA., İ.HR., 11724, 09.04. 1280/ 04.10.1863.

¹⁶ DABOA., İ.HR., 10765; Rüstem Bey sadakati ve işe olan hakimiyeti münasebetiyle bu makam için uygun görülmüştür, bkz. DABOA., İ.HR., 11073; DABOA., İ.HR., 11724.

¹⁷ Katiyetle Floransa'ya geçilmesi bildirilince, Rüstem Bey, elçilikler için yapılan binaların henüz tamamlanmadığı, her ne kadar elçilerden personelini Floransa'ya götürürler varsa da işlerin yaz sonuna kadar ancak bitirileceği ve sefaretini de o vakit taşıyacıklarını ifade etmiştir, bkz. DABOA., İ.HR., 12384, 28.01.1282/ 23.06.1865.

¹⁸ DABOA., İ.HR., 13008, 12.08.1283/ 20.12.1866; Rüstem Bey'in yerine de Petersburg eski sefiri Rıza Bey'in tayini düşünülse de Tahran elçisi Haydar Efendi'nin vefatıyla İran'a ataması yapılmıştır. Zira Rıza Bey'in özellikleri itibarıyla de orası daha münasipti, bkz. DABOA., İ.HR., 13123, 27.11.1283/ 02.04. 1867.

¹⁹ DABOA., İ.HR., 13123..

rütbeden Mecidi nişanı verilerek taltif edildi²⁰. 1870 yılında Rüstem Bey için artık İtalya'dan ayrılık vakti geldi. İki ülke arasındaki ilişkilere katkılarından ötürü İtalyan kralı, özel olarak da değer verdiği ve sevdiği Rüstem Bey'e Kron Ditali nişanı'nın gran kordonunu takdim etti²¹.

1870'te Rüstem Bey Petersburg Elçiliğine büyükelçi unvanıyla atanan ilk elçi oldu. Osmanlı idaresinin, orta elçiliği büyükelçiliğe dönüştürmesinde, Avrupa'da cereyan eden Prusya-Fransa Savaşı'nın Yakınoğu'nda kendi aleyhine Rusya'ya fırsat sağlayacağı endişesiyle Rusya ile iyi ilişkiler kurma düşüncesinin etkili olduğu ileri sürülebilir²². Rüstem Bey Rusya iklimin kendi sağlığına pekiyi gelmeyeceğini ileri sürerek yerinde kalmaya çalışsa da Âli Paşa bu talebi geri çevirdi²³. Rüstem Bey Petersburg'a kritik sayılabilecek bir dönemde tayin edildiğinin farkındaydı. Zira Avrupa Alman ve İtalyan birliği paralelinde savaşlarla dengenin bozulduğu bir süreç yaşanırken bunu bahane eden Rus hükümeti 31 Ekim 1870 tarihinde, 1856 Paris Antlaşması'nda yer alan Karadeniz'in tarafsızlığı ile alakalı hükümleri tek taraflı olarak tanımadığını ilan etti. Rusların bu çıkışının, bir krize dönüşmeden çözümü için Bismarck'ın teklifiyle, Büyük Devletler Londra'da bir araya gelerek 13 Mart 1871'de imzaladıkları antlaşma ile 1856 Paris Antlaşması'ndaki hükmü yeniden düzenlendi ve Karadeniz'de Rusları askerî açıdan kısıtlayan madde kaldırıldı. 1871 Londra Antlaşması'ndan hoşnut Rus imparatoru kabul sırasında Rüstem Bey'e dostluğun ve yeniden başlayan barış döneminin nişanesi için padişah hazretlerine Sent Andre nişanını takdim edilirken, Rüstem Bey'e de Egl Blan nişanını verdi²⁴.

1872 sonbaharında İsveç-Norveç kralı unvanı ile tahta çıkan II. Oscar'ı tebrik için Hariciye Nazırı, Rüstem Bey'i görevlendirdi²⁵. Rüstem Bey'e bu vazife için 500 Osmanlı lirası harcırah verildi²⁶. Rüstem Bey, kralı tebrik için gittiği Stockholm'de kabul sırasında kral hazretlerinin iki ülke arasındaki dostluğa vurgu yaptığını, kendi döneminde bunun bir kat daha arttığını belirtirken, şu an ki halin, kendisine daha önceki müttefiklik zamanlarını hatırlattığını ifade etti. Davetlerine katılımlarından dolayı teşekkürlerini ifade ederken, Kral II. Oscar padişah hazretlerine de kendilerine gösterdiği ilgi ve teveccühten ötürü memnuniyetini ifade etti. Ayrıca Rüstem Bey Kral II. Oscar'a biraderi Prens August'ün vefatından dolayı padişahın taziyelerini sundu. Öte yandan Rüstem Bey ise kral hazretlerine böyle bir görevi üstlenmenin kendisini çok mutlu ettiğini belirtti. Rüstem Bey'e Sen Olaf nişanının gran kordonu verilirken diğer memurlara da çeşitli nişanlar takdim edildi²⁷. Bu İsveç ziyareti Rüstem Bey'in Petersburg elçiliğindeki son vazifesi oldu. Zira seyahatten sonra mutasarrıflık görevi için yurda dönmesi istendi²⁸. Rüstem Bey pek istekle gitmediği Petersburg'dan üç yıllık görev

²⁰ DABOA., İ.HR., 14286, 07.08.1286/ 12.11.1869..

²¹ DABOA., İ.HR., 14639, 13.07.1287/ 09.10.1870..

²² DABOA., İ.HR., 14572, 20.06.1287/ 18.08.1870; Davison 1999, s. 1424..

²³ DABOA., HR.MTV., 1/32, 12.08.1870; DABOA., HR.MTV., 1/35, 14.08.1870..

²⁴ DABOA., İ.HR., 14824, 01.03.1288/ 2105.1871; DABOA., İ.HR., 14825, 01.03.1288/ 21.05.1871.

²⁵ XV. Karl'ın yerine tahta geçen II. Oscar 1829 yılında doğdu. Rusya'ya karşı Alman yanlısı bir politika izledi. İsveç-Norveç birliğinin sürmesi içinde yoğun çaba sarf etti. 1907 yılında yaşamını yitirdi, bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Oscar_II_of_Sweden, 28.03.2016.

²⁶ DABOA., İ.HR., 15397, 09.11.1289/ 08.01.1873; DABOA., İ.HR., 15434, 02.01.1290/ 02.03.1873.

²⁷ DABOA., İ.HR., 15397; DABOA., İ.HR., 15411, 03.12.1289/01.02.1873; DABOA., İ.HR., 15433, 28.12.1289/ 26.02.1873.

²⁸ DABOA., İ.HR., 15434.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

süresini tamamlayarak ayrıldı. Rüstem Bey veda ederken Rus imparatoru ile yaptığı görüşmede, Rus lider müteessif olduğunu belirttikten sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi yönde olduğunu, daha iyi olmasını arzuladıklarını, birtakım çevrelerin ilişkiyi bozmak için uğraştığını ve iki ülkenin iyi niyetini koruyarak bunlara fırsat vermemesi gerektiğini dile getirmiştir. Rüstem Bey, Petersburg'daki hizmeti sırasında iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi niyetle ve istikrarlı bir surette yürütülmesine sağladığı katkılardan dolayı imparator hazretleri tarafından, Sen Aleksandr Nevski nişanı ile ödüllendirilerek uğurlandı²⁹.

1873'te Franko Paşa hayatını kaybettiğinde Lübnan mutasarrıflığı, ilgili ülkeler arasında gündem olmuştur. Nisan ayında büyük ülkelerin elçilerinin de yer aldığı bir toplantıda ortak görüşle Lübnan Mutasarrıflığına Osmanlı hükümeti Rüstem Bey'i atadı. Rüstem Bey vezaret rütbesine yükseltilerek tayin edildi³⁰. Hassasiyetin yüksek olduğu Lübnan'da Rüstem Bey, bilgi ve deneyimine güvenildiği için tereddüt edilmeden tercih edildi. Rüstem Bey, Lübnan'a geldiğinde, "Bir kez mutasarrıf olursan hep öyle kalırsın", sözünü doğrulayacak yaşı çoktan geçmiştir. Kariyeri de oldukça eskidir³¹. Sultan Abdülaziz daha sonra gönderdiği bir fermanda, paşadan Lübnan Nizamnamesini doğru bir şekilde uygulayarak saltanata layık bir yönetim beklediklerini ifade etti³². Rüstem Paşa bölgedeki huzur ve istikrarın korunması için zaman zaman yaptığı çağrılarla ve ziyaretlerle Dürziler ve Marunilerle olan diyalogu geliştirmeye ve yaşanan sorunları müzakere yoluyla çözmeye çalışmıştır. Huzur ve sükûnet için, bölgede yer alan büyük ülkelerin konsolosları ile de fikir alışverişinde bulunarak her daim irtibatlı olmaya büyük özen gösterdi.

1878'de despot bir yönetim sergilediği ileri sürülüp paşa hakkında şikâyet dilekçesi yazılarak yıpratılmaya ve görevden uzaklaştırılmaya çalışıldığı görülür. Hatta bu dönemde Rüstem Paşa'nın adı Doğu Rumeli'ye mutasarrıf atanacağına dair haberler çıktı. Rüstem Paşa Hariciye Nazırı Karatodori Paşa'ya gönderdiği yazıda bu haberlerden bahsederek, padişahın kendisine vereceği her türlü vazifeyi yapmaya hazır olduğunu, ancak kendisinin buraya daha uzun süreli atandığını ve şu an için değiştirilmesinin siyaseten devlete bir yarar sağlamayacağını belirtti. Ayrıca Rüstem Paşa, Karatodori Paşa'dan Lübnan'da kalma arzusunda olduğunu Sadrazam Arifi Paşa'ya iletmesini istedi. Rüstem Paşa'nın Doğu Rumeli'ye tayinine Rus hükümeti dışında muhalefet eden olmadı³³. Nitekim Osmanlı hükümeti Lübnan'daki vazifesinden memnun oldukları Rüstem Paşa'yı zaten değiştirme arzusunda değildi. Rusların da bu tayine itirazı belirleyici oldu. 1879'da paşanın idaresine karşı Fransız muhalefeti arttı. Fransızlar bölgedeki çıkarları için uygun görmedikleri Rüstem Paşa'nın yeniden atanmaması için yoğun çaba harcadılar ve yerine Franko Nasri'nin atanmasını istediler. Paşanın 1879'da İstanbul'a gelişi ile görevden alınacağı yönündeki

²⁹ DABOA., İ.HR., 15461, 04.02.1290/ 03.04.1873.

³⁰ ...Meclis-i hâs vükelâ kararıyla bilâ istizân..., DABOA., A.MKT.MHM., 447/71, 12.1289/02. 1873.

Lübnan meclisi, yeni mutasarrıfın idari işleri iyi niyetle ve mevcut koşulları koruyarak sürdürmesi, bir başka ifadeyle mevcut durumun korunması gerektiği dile getirilmiştir, bkz. DABOA., A.MKT.MHM., 447/40, 15.12. 1289/ 13 Şubat 1873; Spagnolo 1977, s. 137.

³¹ Buoquet'in tespitine göre, mutasarrıflık için ortalama yaş 42'dir. Hizmet yılı da 23'tür. Rüstem Bey, Lübnan'a atandığında 59 yaşındaydı. Mesleki olarak da yaklaşık 39 yıllık bir hizmeti vardı, bkz. Bouquet 2016, s. 419- 422.

³² Aristarchi 1874., s. 54.

³³ Aydın, 1992, s. 41.

söylentiler, daha da artmıştı. Rüstem Paşa hakkında basın aracılığı ile de 1861 Nizamnamesi'nin dışına çıkıp, keyfi bir yönetim sergilediği söylentileri kasıtlı bir şekilde yayılarak görevden el çektirilmeye çalışılsa da II. Abdülhamid, paşanın idaresinden memnun olduğu için, onu orada tutmayı başardı³⁴. 1882'de Mısır'ın işgalinden sonra Fransızların Lübnan'daki endişeleri arttı ve Rüstem Paşa'ya yönelik şikayetleri yeniden tırmandırdılar. Buna mukabil hem Şam Valisi Ahmet Paşa olsun hem de Beşinci Ordu Müşiri Hüseyin Fevzi Paşa olsun, Rüstem Paşa'nın yerinde kalması gerektiğini ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki menfaatlerini korumada Rüstem Paşa'dan daha iyi bir alternatif olamayacağını bildirdiler³⁵. II. Abdülhamid Rüstem Paşa'yı üçüncü kez atamak istemesine rağmen Fransız muhalefeti sebebiyle bundan vazgeçmek zorunda kaldı³⁶. Akabinde II. Abdülhamid mevcut adayları bir kenara bırakıp Edirne Vali muavinliği görevini yürüten Vasa Efendi'yi bu vazifeye atadı. 1883'te görevinden ayrılan Rüstem Paşa sağlık sorunları sebebiyle de bir müddet boşta kalıp dinlendi. Adı Girit ve Doğu Rumeli valilikleri için geçse de muhtemelen Katolik olduğu için bu makamlara tayin edilmedi³⁷. Paşaya mutasarrıflığı sırasında sadakati ve gayretkeşliği sebebiyle birinci rütbeden Osmani nişanı verildi. Daha sonra paşaya, Mecidi nişanının murassa'ı ve akabinde İmtiyaz nişanı Altın ve Gümüş madalyası ihсан buyruldu.

3. Londra Elçiliği (1885-1896)

Rüstem Paşa tedavisinin ardından 1885 yılı sonlarında Musurus Paşa'nın yaklaşık 34 yıldır kesintisiz devam eden elçiliğinin ardından Londra elçiliğine tayin edildi³⁸. Mesleki yaşamının son vazifesi ve de kariyerinin en önemli basamağıdır. Rüstem Paşa, Londra Büyükelçiliği ile diplomatik kimliğine daha kariyerli bir görevle geri döndü. Aslında bu görevi uzun yıllar bekledi. Zira 1860'lı yıllarda Musurus Paşa'nın İstanbul'da mühim bir vazifeye atanacağına dair haberler duyduğunda bu elçiliğe talip oldu, ancak Musurus Paşa değiştirilmedi ve bu görevi uzun yıllar muvaffakiyetle sürdürdü. 1885'te gelişen Filibe meselesindeki tutumu nedeniyle eleştirilen Musurus Paşa emekliliğe sevk edildi³⁹. Rüstem

³⁴ II. Abdülhamid'in paşayı Erzurum valiliğine atayacağına dair haber ve yorumlar da yapılmıştır. Sadrazam Said Paşa, İngiliz elçisi ile yaptığı görüşmede, Rüstem Paşa'nın başarılı olduğunu, Fransızların kendi çıkarları doğrultusundaki girişimleri meseleyi bu hale getirdiğini ve Rüstem Paşa'nın Erzurum valiliğine atanmasının münasip olmayacağını, ayrıca Karatodori Paşa'nın Lübnan'a atanmayacağını elçiye bildirmiştir, bkz., DABOA., HR.SYS., 921/31, 25.04.1879; DABOA., HR.SYS., 921/33, 13.06.1879; DABOA., Y.A.RES., 4/71, 09.12.1296/ 24.11.1879.

³⁵ Ahmet Hamdi Paşa, hazırladığı iki raporda Rüstem Paşa'nın haklılığını ortaya koyarak savunmuştur, bkz. Akarlı 1993, s. 44-45; DABOA., Y.PRK.ASK., 17/33, 04.06.1300/ 12.04.1883.

³⁶ Akarlı 1993, s. 44- 45; DABOA., İ.MTZ.CL., 3/175, 05.04.1300/ 13.03.1883.

³⁷ DABOA., Y.PRK.BŞK., 8/45, 05.05.1301/ 03.11.1884.

³⁸ Rüstem Paşa'ya 360 lira harcırah verilmiştir, bkz. DABOA., İ.HR., 21832, 10.02.1303/ 18.11.1885; Tarhan biraz ıgneli bir şekilde, Rüstem Paşa'nın ömrü bitecekken Londra'ya sefir tayin edildiğini söyler, bkz. Tarhan 1994, s. 183.

³⁹ Sadrazam Said Paşa'nın Filibe'deki olaylara askerî müdahale için bölgeye asker sevk etme niyetinde olması ve Musurus Paşa'nın da bu fikre destek verdiği anlaşılmaktadır. Bu fikri oldukça yersiz ve sakıncalı gören II. Abdülhamid, Said Paşa'nın sadrazamlığına son verirken, Musurus Paşa'yı da emekliliğe sevk ettirmiştir. Büyük Devletler de, Said Paşa'nın önerisini duyduklarında

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

Paşa Londra Elçiliğine atanırken, İngilizlerin İstanbul Elçisi Sir Edward Thornton aracılığıyla kraliçenin de görüşü alınarak tayin edildi⁴⁰. 22 Kasım 1885'te Musurus Paşa Rüstem Paşa'nın güven mektubunu kraliçeye sundu. Londra gibi üst düzey bir elçilikte görev yapan Rüstem Paşa on yıllık elçiliği sırasında birçok diplomatik meselenin muhatabı olmuş ve ülke çıkarları doğrultusunda çözümü için büyük çaba sarf etmiştir.

3.1. Doğu Rumeli Meselesi

Rüstem Paşa'nın göreve geldikten sonra meşgul olduğu ilk konu, Bulgaristan ve ona bağlı olarak Doğu Rumeli meselesi olmuştur. Bulgarlar Berlin Antlaşmasından sonra Makedonya ve Doğu Rumeli'yi kendi topraklarına katma hedefiyle Osmanlı Devleti'ne karşı bir politika izlemeye başlamıştı. Bu doğrultuda 1885 sonbaharında Bulgar komitecileri Filibe'de başlattıkları isyan neticesinde vilayetin valisi Gavril Paşa'yı da tutuklayarak Doğu Rumeli de idareyi ele aldılar. Bulgar Prensi Aleksandr'ın ordusuyla gelerek vilayette prensliğini ilan etmesi ile Balkanlarda tansiyon yeniden yükseldi⁴¹. Kasım 1885'te Sırp Bulgar topraklarına girerek harp ilan ettiler⁴². Bu arada Osmanlı hükümeti Üç İmparatorlar Ligi'nin tavsiyesine uyarak, Cevdet Paşa, Gadban Efendi ve Lebib Efendi'den oluşan bir heyeti gerekli tetkikleri yapıp raporlandırması için Filibe'ye gönderdi. İngilizler işgale karşı değildi. Devlet ricalinde, bu girişimde, Üç İmparatorlar Ligi'ni bozmak gayesiyle İngilizlerin rolü olduğu düşünülmekteydi. Ruslar da menfaatleri gereği duruma itiraz etmedi. Gelişmelere bağlı olarak Rüstem Paşa birçok kez İngiliz yetkililerle görüşmeler yaptı. Aralık 1885'te yapılan bir görüşmede İngilizler bölgede Osmanlı Devleti'nin hukukunu korumayı arzu etse de Rusya'nın sergilediği tutumun kendi kararlarını etkilemekte olduğuna işaret etti, kati bir söz vermediler. Şubat 1886'da Osmanlı hükümeti Bulgar yetkili Mösyö Canof ile bir araya gelerek çözüm için bir metin oluşturuldu. Gadban Efendi'den gelen rapor, Osmanlı Devleti açısından rahatsız ediciydi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesi umumi olarak Avrupa tarafından da destekleniyordu. Rusya'ya zaten güvenilmiyordu⁴³. Mart ayı içinde Rüstem Paşa Lord Rosebery ile bu hususta birkaç kez daha görüştü. Görüşmelerde Lord Roseberry, Ayrıca Lord Roseberry iki yönetim arasında karşılıklı askeri yardımlaşmanın önemine işaret ederken, Osmanlı hükümetinin bun da ısrarcı olması gerektiğini ifade etti⁴⁴. Rüstem Paşa'ya, bundan sonra Bulgar prensinin itirazlarının dikkate alınmayacağı, Osmanlı hükümetinin de protokolü bir an evvel imzalaması gerektiği, uzlaşma süresi uzadıkça şiddet olaylarının yaşanma riskinin arttığı, şayet bu tür olaylar yaşanır, İngiliz hükümetinin hiçbir surette bundan sorumlu tutulamayacağı iletildi⁴⁵.

Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a bırakılması için hazırlanan antlaşmaya dair bazı

tepki gösterip kınandıkları söylenir, bkz. DABOA., YPRK.PT., 2/102, 01.06.1303/ 05.02.1886; Tarhan 1994, s. 173-174.

⁴⁰ DABOA, İ.HR., 18942, 08.01.1303/ 17.10.1885.

⁴¹ Aydın 1992, s. 255-258..

⁴² Aydın 1996, s. 138.

⁴³ Yasamee 2018, s. 229-230.

⁴⁴ DABOA, Y.A.HUS., 188/49, 26.05.1303/ 02.03.1886,

⁴⁵ DABOA., Y.PRK.EŞA., 4/95, 02.04.1303/ 08.01.1886; DABOA, İ.MTZ (04), 544, 25.06.1303/ 31.03.1886.

değişiklik talepleri oldu. Bunların kabulüyle 24 Mart 1886'da son şeklini alan itilafname ile Doğu Rumeli'nin yönetimi Bulgarlara bırakıldı⁴⁶. Ocak 1887'deki görüşmede ise Lord Salisbury, Osmanlı yönetiminin elini çabuk tutup prens ile bir an evvel anlaşmasını, aksi takdirde sorunun Yunanistan vasıtasıyla Selanik'e sıçrayabileceğine dikkat çekti⁴⁷. Rüstem Paşa'nın hariciyeye bildirdiğine göre, aynı yıl bir Bulgar heyeti, Osmanlı Devleti'nin Doğu Rumeli ile tüm irtibatını kesmek için Avrupa nezdinde temaslarda bulundu⁴⁸. Bulgarlar da bağımsızlıkları için büyük ülkelerin menfaat çatışmasından her fırsatta istifade etmeye çalıştı. Meseleye dair sürekli spekülasyon yapılmakta idi. 1888 yazında Rusya ile Avusturya'nın Balkanlara yönelik görüşmeler yaptığı ve toprakların paylaşımı dahilinde bir anlaşmaya vardıklarına dair dış basında haberler yer aldı⁴⁹. Haziran 1890'da Rusya ile Almanya'nın Prens Ferdinand'ın yerine bir başkasının getirilmesi için anlaşığına dair haberler çıktı⁵⁰. 1891'de ise Boğazların Fransız ve Rus gemilerine açılıp, diğer ülkelere kapatılacağına dair mesnetsiz haberler dış basında yer aldı⁵¹. Rüstem Paşa yine yapmış olduğu bir bilgilendirmede, Bulgar Prensi Ferdinand'ın Osmanlı aleyhindeki umumi gelişmelerden güç alarak 1892 yılı içinde Roma, Viyana ve Londra olmak üzere büyük devletleri sırasıyla ziyaret ettiğini ve müstakil bir Bulgaristan için destek arayışı içinde olduğunu bildirdi⁵². Aslında bu girişim, Osmanlı hükümeti için bir sürpriz değildi. Öte yandan, İngiliz hükümeti de bölgedeki dengeleri gözeterek, ibrenin Rusya lehine dönmesine engel olmak istiyordu. Dolayısıyla Presin Londra ziyaretine önem verilmiş ve gereken ilgi gösterilmişti. Umur-ı Ecnebiye Nezareti de Prens Ferdinand için bir yemek vererek, onu ağırlamıştı⁵³. Ferdinand'ın prens unvanıyla yemeğe davet edilmesi üzerine Osmanlı hükümeti Rüstem Paşa'nın yemeğe katılmamasını bildirdi⁵⁴. Öte yandan büyük ülkelerin elçileri de davete iştirak etmedi⁵⁵. Ancak prensin beklentilerinin karşılandığı söylenmez. Oldukça siyasi hareket eden Bulgar prensi, Londra ziyareti sırasında Osmanlı elçiliğine uğramayı da ihmal etmemişti. Kendisinin de buna mukabil iade-i ziyarette bulunduğunu belirten Rüstem Paşa görüşme sırasında prensin Devlet-i Âliyye'ye bağlılığını net bir dille bildirdiğini ifade etti⁵⁶. Bulgaristan meselesi,

⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz. Aydın 1992 s. 275-277; Sırp-Bulgar savaşı ile ilgili farklı detaylar için bkz. Cox 2010, s. 719-929.

⁴⁷ DABOA, Y.EE., 51/36, 12.04.1304/ 08.01.1887.

⁴⁸ DABOA, Y.EE., 51/45, 12.07.1304/ 06.04.1887.

⁴⁹ DABOA, Y.PRK.TKM., 13/45, 13.01.1306/ 19.09.1888.

⁵⁰ DABOA, Y.PRK.TKM., 18/4, 05.11.1307/ 23.06.1890

⁵¹ DABOA, Y.PRK.EŞA., 14/8, 11.12.1308/ 18.07.1891.

⁵² Rüstem Paşa, 6 Nisan 1887'de bir Bulgar heyetinin bu konuyu halletmek için Avrupa'da çeşitli girişimlerde bulunduğundan bahsetti. Heyet, Doğu Rumeli ile Osmanlı Devleti'nin arasındaki irtibat kesilirse, bölgeyi Bulgaristan ile birleştirmenin mümkün olacağını, böylece Prens Aleksandr'ın kral ilan edilmesi kolaylaşacaktı. Paşanın bildirdiğine göre, heyet bunu amaçlıyordu, bkz. DABOA., Y.EE., 51/45. 12.07.1304/ 06.04.1887.

⁵³ Yemeğe Avusturya, İtalya, İspanya ve İran elçileri iştirak ederken yemekte bizzat prensle görüşmemişleridir. Sadece takdim sırasında İran sefiri bir müddet konuşmuştur. DABOA., Y.PRK.EŞA., 15/95, 07.11.1309/ 03.06.1892.

⁵⁴ DABOA, Y.AHUS., 261/114, 14.11.1309/ 10.06.1892.

⁵⁵ DABOA, YA.HUS., 261/117, 14.11.1309/ 10.06.1892: DABOA., Y.PRK.EŞA., 15/100, 17.11.1309/ 13.06.1892.

⁵⁶ DABOA., Y.PRK.EŞA., 15/100.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

Rüstem Paşa'nın yaşamını yitirdiği Londra elçiliği sırasında neredeyse son ana kadar takip ettiği bir mevzu olmuş, ancak diğer ülkelerinde izlediği politikaların tesiriyle her geçen gün Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan üzerindeki nüfuzunu azalırken, bölgedeki Müslümanların yaşadığı baskılar ve zulümler de her geçen gün arttı⁵⁷. Müslüman halk zaman zaman Bulgar çetecilerin saldırılarına maruz kadı⁵⁸. Müslüman ahaliye göçe zorlamayı amaçlayan çetecilerin bu saldırılarından ve sınır ihlallerinden duyulan rahatsızlıklar Rüstem Paşa vasıtasıyla İngiliz hükümetine de iletilmiştir. Öte yandan Rusya'ya daha yakın bir politika izleme arzusunda olduğu ileri sürülen Prens Ferdinand'ın bazı konularda anlamadığı Başbakan Stambulov'u istifaya zorladığı gelen haberler arasında idi. Nitekim Stambulov Mayıs 1894'te istifa ederek görevi bıraktı. Makedon çeteciler, Osmanlı Devleti ile işbirliği yaptığını düşündükleri eski Başbakan Stambulov'un peşini bırakmadılar, 1895'te düzenledikleri saldırıda Stambulov'u yakalayıp ölesiye dövüp, ölümüne yol açtılar.

3.2. Batum Limanı Meselesi

Rüstem Paşa'nın takip ettiği konulardan biri de, Petersburg Elçiliğinden de aşına olduğu Batum Limanı hususu idi. Berlin Antlaşması 59. madde ile Batum, serbest liman yapılarak Rusya'ya terk edildi. Ruslar bu maddeyi isteksiz bir şekilde kabul etti. Rus varlığı, 25 Ağustos 1878'de resmîyet kazandı. Batum, serbest ticaret bölgesi olarak kullanılacak, ancak asker bulundurulamayacaktı. Fakat Rusya 1881'den itibaren Batum'u tamamıyla kendi kontrolüne almak için hazırlık yapmaya başladı⁵⁹. Ruslar 1886 yılı Temmuz ayı başlarında 59. maddeyi tek taraflı olarak feshettiklerini, sadece ticari maksatla böyle bir karar aldıklarını ve siyasi bir amaçları olmadıklarını duyurdular⁶⁰. Zira Ruslara göre, mevcut hal, ticarete bir katkı sağlamadığı gibi, halk gümrükten şikayetçiydi. Osmanlı hükümeti ise, tam tersine, askeri bir üsle Anadolu'yu tehdit etmek isteyeceklerini düşünüyordu. Zira Petersburg Elçisi Ahmet Şakir Paşa, Rusların, İngilizlerin Bulgaristan hamlesine karşılık verdiğini belirtmiş, Batum şebhenderi ise, Rusların ileride buraya istihkamlar yapma niyetinde olduğunu bildirmişti.⁶¹ Osmanlı yönetimi, diğer ülkelerin kendi ticaretlerine dokunur bir tarafı olmayan bu gelişmeye ciddi bir tepki göstereceklerini beklemiyordu.

Askerî açıdan kaygı duyan Osmanlı Devleti Batum'da mevcut duruma son verilerek silahlanmaya gidilmesini Berlin Antlaşmasının ihlali olarak görüyordu. Rusya'ya karşı sergilenecek tutumda, Büyük Devletlerin nasıl bir tepki vereceği önemliydi. Viyana, Berlin ve Roma'dan Rusya'nın girişimine yönelik açık bir tepki gelmemişti. Aynı şekilde Fransızlar

⁵⁷ Babıâli, Bulgaristan ve Şarki Rumeli'de Müslümanlara yönelik zulüm ve tehditler olduğu, teşebbüslerin sonuç vermediği, bunun da göçlere neden olacağını ifade edip sefiri Rüstem Paşa'dan bu kötü vaziyeti Lord Salisbury'ye iletilmesini istemiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 335/22, 04.03.1313/ 23.10.1895; Aydın 1996, s. 161-162.

⁵⁸ VRMO militanlarınca, Rupçoz kazasının bağlı Yanıklı köyüne yapılan saldırıda onlarca ev yakılmış ve yüzden fazla müslüman katledilmiştir, bkz. DABOA, İ.MTZ (04), 1131, 18.0.1313/ 10.08.1895; DABOA, İ.MTZ (04), 1144, 19.02.1313/ 19.08.1895.

⁵⁹ Ekinci 2007, s. 70-71.

⁶⁰ Novoye Vremya gazetesinde, 17 Temmuz 1886'dan itibaren Batum'un serbest liman statüsünün sona erceğini duyurdular. Mesaja *Ofisiil* isimli Rus resmi gazetesinde ise kararnamenin bir suretini yayımladılar, DABOA, YA.HUS., 193/89, 27.10.1303/ 29.07.1886; Ekinci 2007, s. 71.

⁶¹ DABOA, Y.PRK.A, 4/50, 05.10.1303/ 07.07.1886; Yasamee 2018, s. 239-240.

da duruma itiraz etmedi. Fransız hükümeti Osmanlı hükümetine beklemede kalmasını tavsiye etti. Seçim telaşında olan İngilizler ise, Berlin Antlaşmasını imzalayan ülkeler arasında görüş birliği olmadan bir adım atmalarının doğru olmayacağı ikazında bulundu. Petersburg yönetimine bir nota ile karşılık verdi. İngiliz hükümeti, gerilim yaratacak adımlardan kaçınılması ikazın da bulunmuş, Rusya'nın böyle bir adım atması halinde, bunun, alenen Berlin Antlaşması'nın ihlali olacağını beyan etmişti⁶². Ruslar İngilizlerin uyarısına tepki göstermiş basın yoluyla cevap vermişti⁶³. İngilizler Osmanlı hükümetinin ısrarlı tutumuna karşı temkinli yaklaşmaktaydı. İngilizler, Osmanlı hükümetinin konferans önerisine ise, sonuç alınamayacağı düşüncesiyle sıcak bakmamışlardı⁶⁴. Ayrıca İngilizler, bölgedeki ticari menfaatlerinin Fransızlardan ileride olmadığını belirterek tek başına hareket etmeyeceğini gösterdi. İngiliz Başbakanı Lord Salisbury konunun çok da abartılmaması gerektiğini ifade ederken, asıl gerçeğin, Batum'da İngiliz çıkarlarının bulunduğu değil, İngilizlerin Rusya'ya karşı husumeti idi.⁶⁵

Dışişleri Bakanı Lord Rosebery ile görüşmesinde, bakan, Rüstem Paşa'ya İngiltere'nin duruma göre Boğazlara yönelik olarak tavırlarını gözden geçirmek mecburiyetinde kalabileceğini belirtti. Gelen talimatlar doğrultusunda Rüstem Paşa İngiliz Başbakanı Lord Salisbury ile birkaç kez görüştü. İhtiyatlı hareket etmeye çalışan Osmanlı Devleti Rusya'nın Batum Limanı konusundaki tutumunu kabullenmemekle birlikte, durumu protesto eden İngilizlere de açıktan destek vermedikleri söylenebilir⁶⁶. Lord Salisbury Rüstem Paşa'ya, Osmanlı Devleti'nin bu konuda kendi yanlarında yer almasının, Osmanlı'nın emniyetinin teminatı olacağına inandıklarını belirtti. Meseleye daha geniş bir perspektiften bakan İngiliz Başbakanı, olası bir saldırıya karşı Osmanlı hükümetinin kendileri ile Boğazlar üzerinde bir antlaşma yapması gerektiğini ima etti. İki ülke arasında gerçekleşecek ittifakla Osmanlı

⁶² İngilizlerce Berlin Antlaşması'nın 59. maddesinin ihlal edileceği uyarısı yapılmıştır, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 193/11, 09.10.1303/ 11.07.1886; Lord Rosebery tarafından İngiltere'nin Petersburg sefirine bir nota gönderilmiştir. Notada durumdan bahsedilerek Batum'un bir ticaret limanı olarak kalacağı ifade edildi. İngiliz hükümeti Berlin Kongresi'nin protokol görüşmelerini anımsatarak İngiliz murahhasların ancak bu şekilde olmak kaydıyla bu limanın Ruslara bırakılmasına onay verdiğini, Rus temsilcilerin hüsnü rızası ile olmadığı hatırlatıldı, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 193/97, 29.10.1303/ 31.07.1886.

⁶³ Novoye Vramya gazetesinde yer açıklamada, "Eğer Ruslar İngilizleri bir savaşta çekmek istemiş olsaydı, İngilizlere İngiliz toprağı sayılmayan Batum'dan daha ziyade dokunacak başka bir yer bulabilirdi. İngiltere devletinin en zayıf noktası Asya'dadır..." DABOA., Y.A.HUS., 193/89; Ekinci 2007, s. 75.

⁶⁴ DABOA, HR.SYS, 1205/4, 04.07.1886.

⁶⁵ Anderson 2000, s. 226-228.

⁶⁶ Rusya'nın Batum kararı İngilizlerin Bulgaristan işlerinde izlediği tutuma karşı bir cevap olduğu belirtilmiştir, bkz. DABOA.,Y.PRK.A., 4/50, 05.10.1303/07.07.1886; Devlet yetkilileri yaptıkları değerlendirmede, Batum Limanı'nın konumu itibarıyla genişliği ve ehemmiyeti bakımından önemli bir liman olduğu, buranın bir Rus limanı haline gelmesi ile bir harp durumu söz konusu olduğunda, Devlet-i Âliyye'nin Anadolu topraklarına yakınlığı nedeniyle topraklarını savunmasının güçleşeceği ve işgalin kolaylaşacağı ifade edildi. Zira Ruslar bölgede istediği gibi kuvvet bulundurabilecek ve bölgeye daha kolay asker sevk edebilecekti, bkz. DABOA., YA.HUS., 193/11; DABOA., Y.A.HUS., 193/97; DABOA., Y.PRK.EŞA., 5/53, 12.11.1303/ 12.08.1886; DABOA., Y.A.HUS., 194/73, 19.11.1303/ 19.08.1886; DABOA, HR.SYS., 1205/4.

Devleti'nin emniyeti sağlanmış olacaktı. Başbakan Lord Salisbury, ayrıca şimdilik sabırlı olup beklemenin daha yararlı olacağı, şayet Rus hükümeti antlaşmanın ihlali yönünde bir adım atarsa İngiliz hükümetinin bunu engellemek için gerekli kararları almayı vazife bileceğini, kendinden emin bir şekilde belirtti. Rusya ise II. Abdülhamid'e güvenmiyor ve İngilizlerle aralarında olası bir ittifak için endişe ediyordu. Öte yandan, Osmanlı hükümetinin Anadolu'daki askeri birliklerini artıracığına dair haberler üzerine Rusya'nın İstanbul Elçisi Nelidov duruma tepki gösterdi⁶⁷. Rusların bir oldubittiye dayalı çıkışı, bir süre tedirginlik yaratsa da, İngilizlerin sergilediği kararlı tutum neticesinde Rus yönetimi herhangi bir adım atamadı⁶⁸.

3.3. Kıbrıs'ın İdaresi ve Adanın Gelirleri Meselesi

Osmanlı hükümetinin 4 Haziran 1878'de İngilizlerle imzaladıkları antlaşma gecikmeli de olsa 7 Temmuz'da padişah tarafından onaylanarak adanın idaresi İngiliz yönetimine bırakıldı. Bunun öncesinde Osmanlı Devleti'nin talebiyle antlaşmaya ek olarak maddeler kondu ve bunlar 1 Temmuz'da kabul edildi⁶⁹. Bu ekin üçüncü maddesinde, İngiltere son beş yılın ortalaması esas alınarak ve devlete ait arazilerin geliri istisna edilerek saptanacak gelir fazlalığını her yıl Babıali'ye ödeyecektir. Bu miktarın 22,936 ettiği hesaplandı⁷⁰. Osmanlı hükümeti 29 Kasım 1878'de gelirlerle ilgili tabloları İngiliz yönetimine ilettiler. Konu 1879 yılı Mart ayı ortalarında ele alınmaya başlandı. İngilizler 1880 yılı sonlarında adanın yönetimini Londra merkezli Koloniler Bakanlığına devretti. Çok geçmeden adada ticari kontrol de İngiliz idaresinin eline geçti. Osmanlı Devleti, idaresini devrettiği, Kıbrıs'ın gelirlerinin mahsubunda İngiliz yönetimi ile bir türlü uzlaşma sağlayamadı. Örneğin İngilizler adadaki Topçu birliğinin masrafları için ada gelirlerinden 883.000 kuruş pay ayırmak istedi, Hariciye Nazırı Karatodori Paşa genel bütçede tüm bu giderlerin yer aldığını belirterek, bu öneriyi kabul etmedi. Ayrıca Karatodori Paşa, dördüncü maddeye bağlı olarak İngiliz Elçisi Layard ile kararlaştırılan tapu, intikal ve sair dolayısıyla sabit 5000 sterlin gelir ödemesinin, adanın gelirlerinden düşülmesi gerektiği önerisini de kabul etmedi. Aynı şekilde İngilizler sultanın tuz madenleri üzerindeki mülkiyetini kabul etmek istemiyorlardı⁷¹. Gelirlerle ilgili sorunun çözümü geciktikçe, gelirlerden alacağı pay geciktiği için devletin mali sıkıntıları da giderek arttı. Öte yanda İngilizler masrafları çıktıktan sonraki gelirin 1855 istikrazının faizi için kullanılması önerisinde bulunurken, Osmanlı hükümeti bunu kabul etmeyip, 1855 istikrazı için başka gelirlerini tahsise hazır olduklarını bildirdi. Hatta bu konuda destek sağlamak için Paris Elçisi Mahmud Esad Paşa vasıtasıyla 1881 yılı Kasım'ında Fransız hükümetine müracaat edildi. Ancak Fransa'da hükümet istifa ettiği için muhatap bulunamadı ve sonrasında yeni Fransız hükümetinden İngilizlerinkine benzer bir karşılık geldi. 1883'te İngiliz hükümeti ve Londra Elçiliği arasında notalar gidip geldi. 1885'te İngiliz bankası, 1855 istikrazının faiz ve amortismanların ödemediği ve meblağın 1 milyon sterlini aştığı Londra Elçiliğine bildirildi. Osmanlı hükümetinin 1855 istikrazıyla ilgili sorunları çözememiş olması,

⁶⁷ Yasamee 2018, s. 245.

⁶⁸ DABOA., Y.A.HUS., 194/73; DABOA., Y.PRK.EŞA, 5/53.

⁶⁹ Gürel 1984, s. 23-24.

⁷⁰ Menekşe 2013, s. 316.

⁷¹ Gücüm 2013, s. 96-97.

Kıbrıs'taki mali meselelerin çözümünü zorlaştırıyordu. Geçen yıllara rağmen Kıbrıs'taki mali sorunlar daha karmaşık hale geldi ve Rüstem Paşa'nın elçiliği sırasında eski dosyalar açılarak zaman zaman çözüme pek de katkı sağlamayan görüşmeler yapıldı. 1888'de Rüstem Paşa Müsteşar Sir J. Pauncefote ile yaptığı görüşmede, müsteşar, geçen beş yıl boyunca konunun yeniden alınmamasını, kendi tezlerinin kabulü olarak gördüklerini ve Osmanlı hükümetinin sadece bazı belirsizlikler hakkında izahat yapabileceğini ifade etti⁷².

1888'de gelen talimatla Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa 17 Temmuz 1883 tarihli İngiliz memorandumuna beş yıl gecikmeli olarak 19 Mart 1888 tarihli memorandum ile cevap verdi. Rüstem Paşa ihtilafı konular hakkında Osmanlı hükümetinin görüşlerini İngiliz yetkililerle paylaştı. Dışişleri Bakanı Müsteşarı Sir J. Pauncefote Rüstem Paşa'ya meselenin çok karmaşık olduğunu ve çeşitli birimlerden yardım almadan sadece kendisinin meseleyi izah edemeyeceğini söyledi. Haziran ayının ilk gününde Rüstem Paşa memorandumun akıbetini Sir J. Pauncefote'a sorduğunda, müsteşar, meseleye dair birikmiş çok sayıda evrak olduğunu ve şu an için bir sonuca varmanın mümkün olmadığı cevabını verdi. Osmanlı hükümeti ısrarla bir cevap bekledi ve Rüstem Paşa 23 Kasım 1888 tarihli raporunda aldığı bilgiye göre, İngiliz yönetiminin Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken meblağ düşüldüğünde kalan gelirin adanın idari masraflarını karşılamadığı ve hükümetin 40.000 ila 60.000 sterlin arasında bir meblağı sübvansetmek zorunda kaldığını bildirdi. Hatta İngiliz parlamentosundaki itirazlar nedeniyle adanın idari masraflarında kısıtlamaya gitmek mecburiyetinde kaldıklarını bildirdi⁷³.

Osmanlı hükümetince Kıbrıs'ın gelirleri konu edildiğinde 1855 istikrazı gündeme getirilmekteydi. İngilizler bu istikrazın garanti sözleşmesini kullanarak Kıbrıs'ın gelirlerine el koyma niyetindeydi. İngiliz hükümeti 1855 istikrazı gereği Osmanlı hükümetinin %1 oranında amortisman fonu oluşturması gerektiğine dikkat çekerek Kıbrıs gelirlerinin bir bölümünü bu maksatla elde ettüklerini ifade etti. 1892'de bir hesap yapılmış ve imparatorluğun alacağı yaklaşık 93.000 sterlin hesap edilmiştir. Bunun 82.000 sterlini 1855 istikrazının faiz ödemelerine ayrılırken geri kalanı da amortisman fonu için hükümetçe elde tutulmuştu⁷⁴. Osmanlı hükümeti kalıcı çözüm için tüm girişimlerine rağmen İngiliz hükümeti ihtilafı konuları da bahane ederek yeni bir adım atmaktan ısrarla kaçındı. Osmanlı hükümeti 1892'de konunun çözümü için İngilizlerin ada gelirleriyle ilgili yaptığı hesaplamayı kabul etti. Ancak son 14 yılın hesaplarının tasfiyesini de İngiliz hükümetinden istedi. Osmanlı hükümeti, bu talebine karşılık bulamadı. 14 Nisan 1893 tarihli raporunda Rüstem Paşa, büyük bir hayal kırıklığı ile İngilizleri eski kararlarından vazgeçirmenin mümkün olmadığını bildirdi⁷⁵. Konuya dair sorunlar Rüstem Paşa'nın yerine gelen Kostaki Antopulos Paşa döneminde de gündem olmaya devam etti. O dönem itibarıyla de çözüm için birçok girişimde bulunulmasına rağmen Osmanlı hükümeti Kıbrıs'ta haklarını koruyamadığı gibi, nihai bir sonuca da ulaşamadı.

⁷² DABOA, HR.SYS, 893/1-154, 24.03.1888..

⁷³ DABOA, HR.SYS., 893/1-160, 0.206.1888; Gücüm 2013, s. 109.

⁷⁴ Gücüm 2013, s. 110.

⁷⁵ Gücüm 2013, s. 94-112.

3.4. Girit Meselesi

Kronik bir sorun haline gelen Girit'te de Rüstem Paşa'nın sefir tayin edildiği dönemde pek huzurlu bir ortam yoktu. Yunanlılar her fırsatta adada karışıklık çıkarıp uluslararası platformda gerekli desteği sağlayarak adayı kendi topraklarına katmanın peşindeydi. Gladstone'un Girit'e yönelik politikalarından da kaygı duyan Osmanlı yönetimi vali değişikliği ile Kostaki Fotyadi Bey'in yerine deneyimli bir bürokrat olarak görülen Sava Paşa'nın tayininden sonra Girit'teki Yunan kışkırtıcılığının son bulmasını ve bu yönüyle Yunan hükümetinin engellenmesini arzuluyordu. 1885 yazında olan bu atamanın yanı sıra adaya gönderilen bir teftiş komisyonu asilerle görüşerek, isyan girişiminin önüne geçilmeye ve sükûnet sağlanmaya çalışıldı. Zira Doğu Rumeli'de yaşananlar Giritli Rumları Yunanistan'a ilhak yönünde kışkırtmaktaydı. Girit'ten ihtilal haberleri gelmekteydi. 1886 yılı Mart'ında Sava Paşa'nın valiliği sırasında İngiliz Prensi George adaya bir ziyaret gerçekleştirerek durumu yerinde gördü. Vali Sava Paşa ile görüştü. İngiltere'de değişen hükümetle birlikte tedirgin olan Osmanlı hükümeti Rüstem Paşa'nın yeni nazır Lord Rosebery ile görüşmesi istemiştir. Yeni nazır ülkesinin Osmanlı Devleti'ne karşı dostane bir politika izlediğini ve Lord Salisbury'nin izlediği siyasetin devam edeceğini ifade etti⁷⁶. Daha sonraki bir görüşmede ise Yunan saldırı ve tacizlerine karşı, Osmanlı kuvvetlerinin saldırıda bulunmamasını tavsiye ettiğinde, Rüstem Paşa Lord Rosebery'ye, "*diğer ülkeler de bilsin ki, Osmanlı Devleti'nin, Yunanistan'a bir karış dahi yer vermeye niyeti yoktur*" diyerek bir karşılık verdi⁷⁷. Lord Rosebery Rüstem Paşa ile bir başka görüşmesinde Girit valisinin idaresinden memnun olmadıklarını ve bir an evvel değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca hükümetlerinin bölgede asayiş sağlam adına zırhlı bırakabileceğini belirtti. Lord Roseberry, bölgenin güvenliği için diğer büyük devletlerin de Girit'teki vaziyete dair hazırda donanma bulundurdıkları ve meselenin çözümünü beklediklerini dile getirdi⁷⁸. Öte yandan İngilizlerin Sude Limanı'na yönelik düşüncelerinden rahatsız olan Osmanlı hükümeti, elçisinden İngilizlerin ne niyette olduklarını, bir süre önce gündeme gelen adayı satın alma iddialarıyla birlikte araştırması talimatını verdi⁷⁹. Birçok meselde olduğu gibi, iddialar hakkında kayda değer bir netice elde edilemedi.

Yunan hükümetlerinin iç siyasi gelişmelere de malzeme yaptığı Girit'te 1887 yılı Ocak ayında Girit Valisi Sava Paşa ruhen ve bedenen çok yorulduğunu belirterek istifa etti. Paşa muhtemelen adada huzur ve sükûnetin sağlanmasında kendini pek başarılı görmedi. 1887 yılı Temmuz ayında Osmanlı hükümeti yeni imtiyazlar tanıyarak tansiyonu yatıştırmaya çalışsa

⁷⁶ DABOA., HR.TO., 61/102, 10.01.1886; DABOA., HR.TO, 61/110, 12...1886.

⁷⁷ Koç 2010, s. 138.

⁷⁸ Bir İngiliz harp gemisinin limana geldiğinden bahsedilir, bkz. DABOA., Y.PRK.ASK., 31/43, 20.04.1303/ 26.01.1886; Üç İtalyan zırhlısının bölgeye geldiği ifade edilmiş, bkz. DABOA., Y.A.HUS, 187/135, 26.04.1303/ 01.02.1886; Avusturya zırhlısı da bölgeye intikal etmiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 187/143, İki Rus harp gemisi de bölgeye gelmiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 188/ 84, 16.05.1303/ 20.02.1886; Son olarak da Alman zırhlısı bölgeye gelmiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 188/102, 17.05.1303/ 21.02.1886.

⁷⁹ ...Girit'in kendülerine terkî zımında doğrudan doğruya hazine-i mâliyeye aid gümrük vâridatını sermayelendirerek Devlet-i Âliyye'ye altı milyon lira itasını ve Kıbrıs ceziresinin terk-i kat'isi mukâbilinde dahi bu usûlün icrâsını teklif edecekleri..., bkz. DABOA., İ.MTZ.GR., 608, 21.05.1303/ 25.02.1886; DABOA., İ.MTZ (01), 649, 16.07.1303/ 20.04. 1886.

da, alınan kararlar Girit Rumlarını pek memnun etmedi⁸⁰. Daha öncesinde olduğu gibi bu dönemde, Girit'in Yunanistan'a katılımı kasıtlı olarak gündeme getirildi ve ister istemez çeşitli söylentiler yayılarak Osmanlı hükümeti üzerindeki dış baskılar artırılmaya çalışıldı. Ada giderek yönetilmez hale geldi. Sık sık valiler değiştirilmek zorunda kalındı. 1889 yılı Haziran ayında yaptığı açıklamada Lord Salisbury Girit'in herhangi bir devlete ilhakının söz konusu olmadığını belirterek asayiş meselesine dikkat çekti⁸¹. Tam bu dönemde fevkalade komutanlık yetkisi ile Şakir Paşa valili vekili tayin edildi. Aynı yılın Ağustos ayında yapılan görüşmelerde Lord Salisbury Osmanlı idaresinin bir an evvel asayiş ve güvenliğin sağlanması için hızlı adımlar atması gerektiğini Rüstem Paşa'ya bildirdi⁸². Aynı dönemde Yunan hükümetinin çeşitli hükümlere gönderdiği tehditkâr mektuplardan haberdar olan Lord Salisbury, Yunanlıların girişimlerini eleştirdi ve çok çirkin bulunduğunu Yunan Başbakanı H. Trikupis'e ilettili⁸³. Şakir Paşa asayiş için sıkıyönetim ilan etmek mecburiyetinde kaldı⁸⁴, Daha sonra da genel af çıkararak isyancıları zayıflatmaya çalıştı. Daha evvel Müslüman ahaliye tedbiren dağıtılmış silahları toplattı⁸⁵. Hükümetiyle görüşmelerde bulunan Londra Elçisi Rüstem Paşa akabinde Lord Salisbury ile tekrardan görüştüğünde, Salisbury Osmanlı hükümetinin adada tansiyonu düşürmekte zorlanması dolayısıyla, olaylara sert tedbirlerle bir an önce müdahale edilmesini gerektiğine işaret etmiş ve eğer olaylar hızlı bir şekilde bastırılmazsa buraya diğer ülkelerin müdahil olabileceğini dile getirdi⁸⁶. İlerleyen yıllarda Girit'in ilhakı için her yolu deneyen Yunanlılar hem din adamları hem eski başbakanı H. Trikupis vasıtasıyla yeni girişimlerde bulundu⁸⁷. Yunan hükümetinin girişimlerine dair görüşen Rüstem Paşa'ya Lord Salisbury şimdilik herhangi bir fiillerinin olmadığını belirtip durumu takip etmenin daha doğru olacağını belirtti⁸⁸. Öte yandan Başbakan Gladstone 1890 yılı Şubatı'nda parlamentoda yaptığı bir konuşmada ileride Girit'te daha ciddi sorunlar yaşanacağını, Osmanlı yönetiminin yerel yönetimlerde gerekli yasal düzenlemeleri yaparak içinde bulunduğu sıkıntıları aşabileceğini dile getirdi. Eğer bu yönde olumlu gelişmeler olmaz ve önceki karışıklıklar tekrar yaşanır, Girit'in Osmanlı Devleti'nden kopabileceğini ifade etti⁸⁹.

Girit'in Yunanistan'a katılımı için elindeki tüm imkanları kullanmaya çalışan Yunan hükümeti 1891 Kasım ayında firkateynlerini Akdeniz'de dolaştırarak tansiyonu yeniden yükseltip dikkatleri bölgeye çekmeye çalıştı. Duruma temkinli yaklaşmaktan hiç

⁸⁰ Bundan böyle, Girit gümrüğünün hasılatının tamamı iane olarak vilayet sandığına nakledilecek, mahsulün yetersiz olduğu dönemlerde oluşacak bütçe açığı, bütçenin fazla olduğu dönemlerde karşılanacak ve artan gelirin yarısı, vilayete gönderilecek, Genel Meclisin layiha ve kararları, Osmanlı hükümetlerince üç ay içinde cevaplandırılacak..., bkz. Salahi 1967, s. 22-23.

⁸¹ DABOA., YPRK.PT., 5/20, 10.1306/ 24.06.1889.

⁸² DABOA., Y.EE., 51/71, 04.12.1306/ 01.08.1889.

⁸³ DABOA, YA.HUS., 228/65, 13.12.1306/ 10.08.1889.

⁸⁴ DABOA, İ.MTZ.GR., 801, 15.12.1306/ 12.08.1889.

⁸⁵ Emre 1960, s. 17.

⁸⁶ DABOA., Y.EE, 51/73. 15.12.1306/ 12.08.1889.

⁸⁷ Londra'ya giden Trikupis 20.10.1891'de Osmanlı Devleti aleyhine açıklamalarda bulunmuştur, bkz. DABOA., HR.TO., 65/38, 20.10.1891; Koç 2010, s. 143.

⁸⁸ DABOA, Y.A.HUS., 230/76, 25.03.1307/ 19.11.1889.

⁸⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. DABOA., Y.A.HUS., 233/79, 30.06.1307/ 20.02.1890; Koç 2010, s. 142.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

vazgeçmeyen Lord Salisbury'ye, Rüstem Paşa, şayet Yunanlılar adayı işgal ederse Osmanlı kuvvetlerinin Yunanistan'ı işgal edeceği uyarısında bulundu. Lord Salisbury de Rüstem Paşa'ya buna hakları olduklarını söyleyip teyit ederken, adaya bir miktar asker ve zırhlı takviyesi yapılarak bunun önünün alınabileceğini belirtti⁹⁰. 1892'de ise bir rahibin Girit'e yönelik faaliyetlerde bulunduğu ve Başbakan Gladstone ile bile görüştüğü bilgisini alan Rüstem Paşa, Lord Rosebery ile görüşmüş ve Lord Rosebery başbakanın Rumları bir ihtilale teşvik etme niyetinde olmadığını net bir dille ifade etti⁹¹. Gelinek noktada, Girit meselesinde başından itibaren Rüstem Paşa büyük bir çaba göstermesine rağmen pek mesafe kat edilemedi. 1889'dan beri vekil valilerce yönetilen adada düzensizlik hakimdi. Genel Meclis, Hıristiyan halkın tepkileri nedeniyle beş yıla yakın süre toplanamadı⁹². Vergi düzenlemelerine sürekli itiraz ettiler. Hıristiyan ahali ısrarla Hıristiyan vali istiyordu. 1894'te adayı elde tutabilme adına II. Abdülhamid Karatodori Paşa'yı adaya vali tayin etti. Karatodori Paşa reformlarla adayı olağan haline döndürmeye çalışsa da pek sonuç alınmadı. 1896'da Girit sorunu, Büyük Devletlerin de tutumu nedeniyle Osmanlı aleyhine büyük bir krize dönüştü.

3.5. Mısır Meselesi

Rüstem Paşa'nın çok yakından takip ettiği konulardan biri de Mısır'a dair gelişmeler idi. Öte yandan İtalyanların da bölgeye yönelik faaliyetleri yakından izlenmekte ve İngilizlerle bir iş birliği içinde olup olmadıkları araştırılmakta idi. Zira Kızıldeniz'deki adalarla ilgili çeşitli söylentiler söz konusuydu. Bu söylentiler üzerine Rüstem Paşa Lord Salisbury ile bir görüşme yapmış, Salisbury Kızıldeniz'deki adaların akıbeti için İtalyanlara Osmanlı hükümdarı ile görüşmelerini tavsiye ettiğini belirtmiştir. İngilizler sonraki görüşmelerde bile İtalyanların eylemlerinden haberdar olmadıklarını ileri sürdüler⁹³. Nitekim Kızıldeniz'de tam olarak denetimi sağlayamayan İngilizlerin göz yumması ile İtalyanlar Masavva adasını işgal etti⁹⁴. İngilizler bunu yaparken Mısır meselesinde İtalyanların desteğini bekliyordu⁹⁵. Osmanlı hükümeti büyük ülkeler nezdinde elçiler vasıtasıyla girişimlerde bulunarak işgalin hukuksuzluğunu anlatmaya çalıştı.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 5 Kasım 1885'te fevkalade komiserlik görevine atanmasından sonra yaptığı çalışmalarda Mısır'a ait bir askeri kuvvet oluşturulabileceği fikrini ileri sürmüştür. Bunun da Mısır'da asayiş ve güvenliği sağlamaya fazlası ile yeterli olacağını belirtti. Tabi ki esas gaye İngiliz askerlerin Mısır'dan tahliyesini sağlamaktı. Ahmed Muhtar Paşa Sudanlılardan oluşacak bir kuvvet önerisinde dahi bulunmuştur. Lord Salisbury Ahmet Muhtar Paşa'nın önerilerine katıyetle sıcak bakmamış, şayet İngilizler güvenliği sağlamadan Mısır'ı boşaltırsa diğer ülkelerin bu durumu bahane ederek buraya gireceğini söyleyerek, şimdilik bundan kaçınılması gerektiğini dile getirmiştir. Rüstem Paşa da gayelerinin, Mısır'ın

⁹⁰ DABOA., Y.A.HUS., 253/79, 14.04.1309/ 17.11.1891.

⁹¹ DABOA., Y.A.HUS., 268/26, 05.06.1310/ 25.12.1892.

⁹² Miller 1923, s. 433

⁹³ DABOA., Y.A.HUS., 188/149, 26.01.1303/ 04.11.1885.

⁹⁴ DABOA, Y.EE., 118/60, 08.03.1303/ 15.12.1885.

⁹⁵ Tandoğan 2011, 40 s.276.

yabancı güçlerden arındırılmasını sağlamak olduğu, karşılığını verdi⁹⁶. 1887'de İngilizlerin Mısır komiseri Sir H. Drummond Wolf, Rüstem Paşa'ya yazdığı mektupta, İngilizlerin kendi askerleri yerine, başka ülke askerlerinin bulunmasını kabul etmeyeceğini bildirdi. Ayrıca, İngilizler Mısır'dan çekilirse, büyük bir kaos ve kargaşa yaşanacağını belirterek Mısır'daki varlıklarını haklı hale getirmeye çalışıyordu.

1887 yılı yazında daha önce imzalanan mukavenemenin 5. maddesinde değişiklik yapmak amacıyla Osmanlı ve İngiliz yetkililer bir araya geldiler. Mısır'a asker sevgiyle ilgili bu maddenin değiştirilmesini doğru bulmayan Lord Salisbury, bu değişiklik ile antlaşmanın büyük oranda değişeceği, hatta iptal olabileceği uyarısında bulunarak, bunun da oldukça sakıncalı bir durum doğuracağını ileri sürdü⁹⁷. İngilizler mevcut haliyle mukaveleyi Fransızlara ve Ruslara teklif etmiş, ancak bu iki ülke antlaşmayı reddettiler⁹⁸. Osmanlı yönetimi Ruslardan gelen tehdit üzerine mukavenenin yürürlüğe girme süresinin tehirini istedi. II. Abdülhamid mukaveleyi tasdik etmedi. Zira Osmanlı hükümeti değişiklik talep etmekteydi. 1887 yılı Temmuz ayının ilk günlerinde Rüstem Paşa Lord Salisbury ile görüşmüş, değişiklik talebi kabul görmediği gibi, antlaşmanın imzalanması için istenen ek mühlete de sıcak bakılmamıştır⁹⁹. Bu arada Babiâli'den Rüstem Paşa'ya gönderilen bir telgrafta, Londra nezdinde yeni bir girişimde bulunması, hükümetten gelen talimatları eksiksiz yerine getirmesi, en iyi sonucu almak için tüm gayretini sarf etmesi bildirilmiş ve çalışmalarda bir kusuru veya ihmali görülürse görevinden alınacağı uyarısı yapıldı¹⁰⁰. Aynı ay içinde yapılan diğer görüşmede de İngilizler geri adım atmamış ve şu an için bir değişikliğin söz konusu olamayacağını, Osmanlı isteklerinin ileri de tekrar müzakere edilebileceğini söyledi¹⁰¹. Rüstem Paşa da mevcut koşullar içinde daha iyi bir netice almanın mümkün olamayacağını ifade etti. Öte yandan, Babiâli'ye İngiltere'den bazı muteber kişiler Rüstem Paşa'nın mesleği icrasından ve davranışlarından şikâyet ederek azledilip, Paris Elçisi Mahmud Esad Paşa veya bir başkasının tayin edilmesi önerisinde bulundular¹⁰². Londra'da kendini çok fazla baskı altında hissedene ve devlet menfaatlerinin korunması yönünde çözüm üretmekte zorlanan Rüstem Paşa da, Londra'daki havayı bahane ederek başka bir görev tayinini istedi. Aslında Rüstem Paşa, biraz da yapılan eleştirilere ve çıkan söylentilere üzülüyordu. Ancak

⁹⁶ DABOA., Y.EE., 51/27, 14.11.1303/ 14.08.1886; DABOA., Y.EE, 51/28, 09.12. 1303/ 08.09.1886; Kızıltoprak 2010, s. 206-207.

⁹⁷ Koç 2010, s. 108-109.

⁹⁸ DABOA., Y.PRK.TKM, 10/57, 07.10.1304/ 29.06.1887.

⁹⁹ DABOA, İ.MTZ (05), 1294, 13.10.1304/ 05.07.1887.

¹⁰⁰ İngiliz Sefareti Baştercümanı Sir Sandison'ın Mısır meselesine dair Hariciye Müsteşarı Artin Efendi ile görüştüğü, Babiâli'nin beklentisi, bir an evvel Mısır'ın İngilizlerce tahliyesi idi. Ayrıca Babiâli'nin geçen sürede hüsnü niyet ile sorunun çözümü için çaba sarf ettiğini, ancak sonuç alamadıklarını belirtmişlerdir, bkz. DABOA., İ.MTZ(05), 1302, 27. 11. 1304/ 19.07.1887.

¹⁰¹ DABOA., Y.A.HUS., 205/4, 02.11.1304/ 23.07.1887.

¹⁰² Her vechile mazhar-ı teveccühe ve i'timâd-ı şâhâneleri olan ba'zı İngiliz mu'teberânı Rüstem Paşa hazretlerinin meslek ve etvârından şikâyet eylemekte oldukları Mısır Mukâvelesine dâ'ir tadilât matlûbunun kabulüyle ikinci bir mukâvelenin akdine İngilterece meyl var ise de bunun husulü Rüstem Paşa'nın oradan kaldırılmasına mütevekkif oldukları... müşârinileyhin azliyle Londra Sefâretine Paris Sefiri Esad Paşa hazretlerinin ta'yini..., bkz. DABOA., Y.A.HUS., 206/22, 05.12.1304/ 26.07.1887; DABOA., Y.PRK.BŞK., 11/81, 04.12.1304/ 25.07.1887.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

padişahın selamıyla gönderilen telgrafla, Rüstem Paşa'ya devletin itimat ettiği anlaşıldı. Hünkarın kendisine verdiği destekle rahatlayan Rüstem Paşa, tüm gayreti ile görevini yapmaya devam edeceğini belirtmiş ve bu konu kapatıldı¹⁰³.

1887 yılı İngiliz kraliyeti açısından önemli bir yıldır. Zira Kraliçe Victoria'nın tahta çıkışının ellinci yıldönümüydü. II. Abdülhamid kraliçeyi tebrik ve merasim için Müşir Ali Nizami Paşa'yı bir heyetle Londra'ya gönderdi¹⁰⁴. Heyetle birlikte Londra Elçisi Rüstem Paşa da bu programa katılmış ve padişahın iyi dilekleriyle birlikte tebrik mesajını da kraliçeye ilettiler. Bundan büyük memnuniyet duyan kraliçe hazretleri de padişaha cevaben bir teşekkür mektubu gönderdi¹⁰⁵. Bu programa Mısır Hıdivliği adına Nubar Paşa davet edildi. Durumu öğrenen Rüstem Paşa konuya hemen müdahil olup, Nubar Paşa'nın programa müstakim bir surette katılmayacağını, ancak elçilik maiyetiyle iştirakinin münasip olacağını ifade ederek devlet onurunu zedeleyecek bu girişime engel oldu¹⁰⁶.

1888 yılı Kasım ayında Sevakın'e Sudanlıların saldırısı gerginliğe yol açınca, İngilizlerle temasa geçen Osmanlı hükümeti buradaki olayları bahane ederek adanın idaresinin kendisine bırakılmasını talep etti¹⁰⁷. Ancak İngilizler buna kesinlikle yanaşmadığı gibi kuvvet göndererek olayları bastırdı. Osmanlı hükümetinin Mısır'da hükümdarın hukukunu koruma gerekçesiyle İngilizleri terke zorladığı teşebbüslerden sonuç alamamış ve 1889 yılı yazında aldığı istihbaratta, İngilizlerin Mısır'ı boşaltma niyetinde olmadığını öğrenmişti¹⁰⁸. Ağustos 1890'da Lord Salisbury ile yaptıkları görüşmede Rüstem Paşa şimdiye kadar birçok diplomatik ve siyasi meselede başarılı olduğunu, ancak Mısır meselesinin çözümünde kendini başarısız bulduğunu söyleyince Salisbury de siz değil gökten bir melek bu işe nazır olsa bu işte muvaffak olamaz dediğini, gönderdiği telgrafla hariciyeye bildirdi¹⁰⁹. 1890 yılından sonra da Rüstem Paşa devletten gelen talimatlar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki hukukunu korumak için çok sayıda girişimde bulunmuş, ancak bölgede inisiyatifleri ellerinde bulunduran İngilizler ustaca sürdükları diplomasiyle Babiâli'yi sürekli oyaladılar ve alternatif bir çözüme izin vermediler. İngilizler daha ziyade diğer ülkelerin fikir ve emellerini öğrenmeye çalışarak bu bağlamda doğabilecek tehlikelere de önlem almaya çalışmışlardı¹¹⁰. 1892'de Mısır Hıdivi

¹⁰³ Muhtemeldir ki paşa kendisine karşı takınılan bu tutumdan rahatsız olmuş, ancak padişah hazretlerinin gönderdiği telgraf memnun etmiştir. O da buna mukabil tüm sadakati ve gayreti ile devlete hizmet etmeye devam edeceğini bir kez daha beyan etmiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 205/37, 16.11.1304/ 06.08. 1887.

¹⁰⁴ Kaynar 2015, s. 157; DABOA., İ.DH., 81384, 09.09.1304/ 01.06.1887.

¹⁰⁵ DABOA., Y.EE., 62/21, 08.10.1304/ 30.06.1887.

¹⁰⁶ Tarhan 1994., s. 202.

¹⁰⁷ DABOA., Y.PRK.MK., 4/45, 14.04.1306/ 18.12.1888.

¹⁰⁸ DABOA., Y.PRK.AZJ, 15/79, 29.12.1306/ 26.08.1889

¹⁰⁹ Lord Salisbury bu işin artık şahısları aşan bir boyutta olduğunu her ne olursa olsun burada farklı bir neticenin çıkmasının pek mümkün olmadığını Rüstem Paşa'ya anlatmaya çalışmıştır, bkz. DABOA., Y.EE., 51/109, 03.01.1308/ 19.08. 1890.

¹¹⁰ Rüstem Paşa, Lord Salisbury ile görüşmesinde İngilizlerin şimdilik Mısır'ı tahliye keskinlikle yanaşmadığını, ancak bu hususun ileride şartlara göre tekrar müzakere edilebileceğini dile getirmiş. Öte yandan Lord Salisbury, İngiliz hükümetinin Mısır'da hem padişahın hukukuna saygı göstereceğini hem de dini mübini İslamın şan ve şerefine muhafaza edileceğini ifade etmiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 252/93, 24.04.1309/ 28.10.1891; DABOA., Y.A.HUS., 264/61, 10.02.1310/ 03.09.1892;

Tevfik Paşa'nın ölümüyle yerine Abbas Paşa geçince, İngilizler hıdiv değişikliğini de Mısır'ı boşaltmamak için gerekçe olarak göstermeye çalıştı. Ancak bu bilgi doğrulanamadı¹¹¹. İngilizlerin oyalamaları devam ederken, 1892 yılı Ağustos ayında bir İngiliz parlamenter, Mısır'ın tahliyesiyle birlikte tarafsızlığını teklif edeceklerine açıkladı. Rüstem Paşa bu beyanı Lord Roseberry'ye sorduğunda, bu hususun ancak birkaç ay sonra ele alınabileceğini belirtti.¹¹² 1893'te İngilizlerce yeniden mukavele konusu gündeme getirilmişti ancak geçen zaman içinde İngilizlerin Mısır'da hiçbir olumlu adım atmadığı için, sunulan teklife cevap dahi verilmedi¹¹³. 1894'te ise hıdivin İngiliz askerlerini ağır bir dille eleştirilmesi, diplomatik bir krize kapı araladı¹¹⁴. Londra Elçiliğine bildirilen bu gelişme, Rüstem Paşa'nın devreye girip, hıdivin durumu yumuşatıcı beyanıyla tansiyon düşürülmüştü. Mısır'daki Osmanlı haklarını her fırsatta hiçe sayan İngilizler, görüşmelerde sık sık hükümdarın Mısır'daki hukukuna saygılı olduklarını beyan etmekten geri durmamışlardı. Osmanlı padişahı, diğer birçok diplomatik meselelerde olduğu gibi Mısır konusunda çözüm için sabırlı ve ısrarcı tutumunu sürdürmesi onları usandırdığını ve yıpratmış söylemek mümkündür. Rüstem Paşa da bunun en mühim şahitlerinden biridir.

3.6. Fav Boğazi Meselesi

1890 baharında ise İngilizlerle Fav Boğazi'nda küçük çaplı bir sorun yaşanmıştır. Burası stratejik bakımdan oldukça önemli bir mevki idi. Bu boğazın önemini anlatmak için "Irak şişesinin tıpası" şeklinde bir benzetme yapılır¹¹⁵. Gerginliğin temelinde, Osmanlı Devleti'nin 1886'da bölgede güvenliğini düşünerek istihkâm inşasına başlaması yatmaktadır. 13 Mayıs 1886'da başlayan inşaat 1889 yılına kadar devam etmiştir. O yıl kısmen çalışılmış ve 1890'da bu girişimden rahatsızlık duyan İngilizlerin müdahalesi ile Fav hadisesi gelişti. İngilizlerin dışında İran ve Osmanlı Devleti'ne bağlı Kuveyt'ten de istihkam inşaatına itiraz ediliyordu. Bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden İngilizler, her türlü hadiseyi abartma eğilimindeydi. Örneğin bölgeden gelen bir haberde, İstanbul Büyükelçisi Sir William White, Fav Boğazi'ndeki Osmanlı askerlerinin İngiliz savaş gemilerine ateş açtığı ve İngiliz gemilerinin zarar gördüğünü bildirdi. Hadise derhal Londra Elçiliğine iletildi. Sorunun çözümü için İngiliz yetkililerle bir araya gelen Rüstem Paşa, sorumluların cezalandırılacağını bildirmesi ve İngiliz yetkililere, hadise hakkında araştırma imkânı verilebileceğini belirtmiştir. Rüstem Paşa'nın görüşmedeki teskin edici tavrı sonucunda gerilen ortam yatıştırılmış ve sağduyulu davranılarak mesele çözümlendi. Zira Lord Salisbury konuyla ilgili araştırma için kendilerine tanına müsaade ile istihkamı gezmeleri için izin verilmesini ve faillerin

Mısır meselesinde İtalyanların ne düşündüğü tahkik edilmeye çalışılmış. İngilizlerin bölgedeki kendi menfaatlerini muhafaza edeceği düşüncesinde oldukları bilgisini almışlardır. İtalyanların Afrika'ya dair beklentilerinde kendilerinden yardım taleplerinin olabileceğinden bahsedilmiştir, bkz. DABOA., Y.EE., 51/142, 06.06.1312/ 05.11.1894.

¹¹¹ DABOA, Y.PRK.HR., 15/37, 09.07.1309/ 08.02.1892.

¹¹² DABOA, Y.PRK.MK., 5/84, 28.01.1310/22.08.1892.

¹¹³ DABOA, Y.PRK.HR., 18/18, 1311/ 21.09.1893.

¹¹⁴ DABOA, YA.HUS., 289/20, 19.07.1311/ 25.01.1894.

¹¹⁵ Basra Körfezi kıyılarından Basra, Bağdat, Musul ve Anadolu'nun güney taraflarına ulaşan yolların ve Şattularap nehri ile bu nehre dökülen Dicle, Fırat ve Karun nehirlerinin başlangıç noktası durumundadır, bkz. Yılmaz 2015, s. 88-89.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

cezalandırılmasını tarziye olarak kabul ettiklerini belirtti.¹¹⁶ Hâlbuki bu hadisede İngiliz askerinin bir ihlali söz konusuydu. Ancak birçok yerde olduğu gibi bu bölgede de nüfuzunu genişletmeye çalışması hasebiyle haklı olmadıkları bu meselede Osmanlı hükümetini baskı altına alarak, bölgenin güvelliğine yönelik faaliyetlerini engellemeye çalışmışlardı. Zaten yaşanan hadisenin çözümünde Lord Salisbury istihkamların gereksiz olduğunu kendilerini hedef aldığını ve bu istihkamlara top yerleştirilmesine izin vermeyeceklerini Rüstem Paşa'ya ilettili. İngiliz istihkamların tamamlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülse de Osmanlı Devleti'nin bölgede etkinlik kurmasından istemeyen İngilizler, 1893'te İstanbul Elçiliği vasıtasıyla Osmanlı hükümetine bir muhtıra vererek, çalışmaların derhal sonlandırılması istendi. Nitekim İngilizlerin sürekli itirazlarından ve sorun çıkarmaya yönelik tutumlarından iyice rahatsızlık duyan Osmanlı hükümeti istihkam inşaatını son verdi. İngilizlerin diğeri hedefi ise 1865 kurdukları telgrafhanenin arazisini genişletmekti. 1888'de İngilizler bir talepte bulunmuş ve Osmanlı hükümeti 2.5 km²lik bir alan İngilizlere tahsis edilmişti¹¹⁷. Böylece Osmanlı hükümeti istihkâm inşaatını askıya alırken telgrafhane arazisinin takriben 5 km²'ye genişletilmesine izin verdi¹¹⁸. Böylece mesele de İngilizlerin isteği oldu.

3.7. Ermeni Meselesi

Rüstem Paşa'nın Londra elçiliği sırasında uluslararası gündemde sık sık yer alan sorunlardan biri de Ermeni sorunu idi. İsyân hareketlerinin İngiltere'den yönlendiriliyor olması, buradaki Ermenilerin sıkı bir şekilde kontrolünü zorunlu hale getiriyordu. II. Abdülhamid'in Rüstem Paşa'dan beklentisi büyüktü. Rüstem Paşa'dan, Gladstone'un bir şekilde ikna edilip Türk düşmanlığına varan girişimlerinden vazgeçirilmesi, muhtelif ülkelerdeki yabancılara kitaplar, risaleler ve yazılar yazdırılarak bu meselede Osmanlı Devleti'nin desteklenmesinin sağlanması idi¹¹⁹. Hükümet istikrarının olmadığı 1885 ve 1886 yıllarında yine de İngilizler, Ermeni meselesinde, bölgede Rusya'nın sağlayacağı nüfuzu da göz önünde bulundurarak, meseleyi kontrolünde tutmaya gayret edip, Osmanlı Devleti'nin beklentilerine karşı pek de duyarlı olmayan bir politika izlemekteydi. Rüstem Paşa göreve başladıktan bir müddet sonra İngiltere'deki Osmanlı aleyhtarı Ermeni faaliyetlerinin önlenmesi adına İngiliz makamlarıyla görüşmelerde bulundu. Rüstem Paşa, Şubat 1886'da Gladstone iktidara gelir gelmez ilk görüşmesini yapmak istedi, ancak başbakan kendisini Dışişleri Bakanı Lord Rosebery'ye yönlendirdi. 1886 Şubat'ındaki bu görüşmede, aksine Lord Rosebery, Osmanlı hükümetinin doğuda yapması gereken ıslahatlardan bahsederek Rüstem Paşa'ya Osmanlı Devleti'nin isteklerini anlatma fırsatını vermedi¹²⁰. Gladstone

¹¹⁶ DABOA., Y.A.HUS., 234/80, 27.07.1307/ 19.03.1890; Hadisenin araştırılması için bir heyet teşkil edilmiştir. Tahkikatta İngiliz askerleri girmemeleri gereken bir yere girmişler, buna izin vermek istemeyen Osmanlı askerleri de havaya uyarı ateşi yaparak onlara engel olmak istemişlerdir. İngilizler Yüzbaşı Hüseyin'in kendi silahını kullandığını iddia etmişleridir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 234/84, 29.07.1307/ 21.03.1890; DABOA., Y.A.HUS., 234/100, 05.08.1307/ 27.03.1890.

¹¹⁷ Yılmaz 2015, s. 101-102.

¹¹⁸ Telgrafhanenin yapımı ve istihkamların inşasına dair gelişmeler için bkz. Yılmaz 2015, s. 123.

¹¹⁹ Karaca 2011, s. 323.

¹²⁰ Karaca 2011, s. 324; DABOA., Y.PRK EŞA., 4/107, 09.06.1303/ 13.02.1886.

hükümeti, Dışişleri Müsteşarı Bryce'ın hazırladığı raporla Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinin uygulanmadığını gerekçe gösterip baskı yapmanın peşindeydi. Hükümet değişmesine rağmen gelen raporu İstanbul Elçisi Thornton yeni hükümete danışmadan Hariciye Nazırı Said Paşa'ya vererek küçük çaplı bir krize yol açtı¹²¹. Ermeni faaliyetlerinin yoğunluğuna dikkat çeken Rüstem Paşa, 1887'de bir telgrafında Lord Salisbury'nin Ermenistan'ın hali için çeşitli ülke temsilcileri ile bir araya gelmiş, Ermenilerin bölgede Kürt çetelerin baskılarına ve saldırılarına maruz kaldıklarını, Berlin Antlaşmasına imza atan ülkelerin bundan rahatsız olduğunu söyledi. Ayrıca Osmanlı idaresinin alacağı birtakım tedbirlerle silahlı kuvvetlere başvurmaksızın suçluları etkisiz hale getirebileceğini ifade etti¹²². Londra elçiliğinin takip ettiği şahıslardan biri de Agopyan'dı. Rüstem Paşa'ya kendini Ermenilerin vekili olarak gören Agopyan öncülüğünde Ermeniler, faaliyetlerini giderek artırdığına dair hariciyeden bilgi geldi. Agopyan'ın İngiliz siyasetlerle görüşmeler yaptığı bildirildi¹²³. Bu kişiyle ilgili olarak Rüstem Paşa Lord Roseberry ile görüştüğünde, Lord Roseberry, bu kişiyi bir dil öğretmeni olarak tanıdıklarını belirtti. Birçok faaliyette boy gösteren Agopyan hakkında Rüstem Paşa 1888'de, Ermeni Vatansever Komitesi adıyla bir komite teşkil ettiği ve Ermenilere olan sempatiyi artırmak için birtakım faaliyetlerde bulunulduğunu, ancak pek ehemmiyetli bir teşkilat gibi görünmediğini hariciyeye rapor etti¹²⁴. Ayrıca aynı yıl mayıs ayı içinde İngiliz parlamentosunda yapılan bir toplantıda, tarihçi Bryce ile Ermeni patriğinin ve birkaç Ermeni'nin, Osmanlı idaresinin Ermenilere yaptıklarına dair şikâyetlerde bulunmuşlardı. Dışişleri müsteşarı Sir James Ferguson'a bunlarla ilgili olarak sorular yöneltilmiştir. Müsteşar yöneltilen sorulara temkinli cevaplar vererek doğrulukları kanıtlanmamış haberler hakkında konuşmanın sağlıklı olmayacağını¹²⁵.

Nisan 1888'de Londra'daki Ermeni Komitesi İngiliz yetkililere, Osmanlı hakkında bir şikâyet mektubu vermişlerdi. Bu mektupta devlet tarafından tutuklanmış Ermenilerin listesi yer almaktaydı. Mektup hakkında bilgi edinmeye çalışan Rüstem Paşa, gerekli bilgiyi hariciyeye ulaştırmıştır. Hariciye Müsteşarı Artin Efendi, meseleye dair hemen girişimde bulunarak, bir kurul vasıtasıyla olup bitenlerin araştırılmasına karar verildi¹²⁶. İngiliz hükümeti ise, İstanbul elçisi Sir William White'a bir talimat göndererek, iddiaların konsoloslar vasıtasıyla yerinde araştırılması istendi. Elçi Osmanlı hükümdarı ile de görüşerek kendisine bilgi verdi. 1888 yılı Ağustos ayında bu defa Agopyan, Manchester *Guardian* gazetesinde yayınladığı makalelerde amaçlarının bazı vilayetleri Osmanlı Devleti'nden koparmak olduğunu dile getirdi¹²⁷. Sürekli devlet aleyhinde girişimlerde bulunan bu şahsın yazılarına karşı Rüstem Paşa, *Morning Post* ve *Manchester Courier* gibi muhtelif gazetelerde yazılar yayınlattı İngiliz kamuoyunu yönlendirmesine mâni olmaya çalıştığını hariciyeye rapor etti. Aynı dönemde, *Hayasdan* gazetesinin yayınları münasebetiyle, Lord Salisbury ile görüşen

¹²¹ Bağçeci 2013, s. 198.

¹²² DABOA., Y.PRK.TKM., 11/5, 13.11.1304/ 03.08.1887.

¹²³ DABOA., HR.SYS., 2751/22, 17.04.1886.

¹²⁴ Chelsea'de bir rahip tarafından düzenlenen toplantıda İstanbul hakkında bilgi verilmiş ve Ermeniler için idari muhtariyet istenirken, Kürtlerin de himayesinden bahsedilmiştir, bkz. Koç 2010, s. 165.

¹²⁵ DABOA., HR.SYS., 2822/ 37, 16.05.1888

¹²⁶ DABOA., YA.HUS., 213/62, 17.08.1305/ 20.04.1888.

¹²⁷ DABOA., HR.SYS., 2822/43, 11.08.188.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

Rüstem Paşa, artık mesnetsiz itham ve suçlamaların önüne geçilmesi için talepte bulundu. Lord Salisbury, İngiltere'de kanunlarla tayin edilmiş bir basın özgürlüğü olduğunu, örneğin İrlanda'da İngilizlere karşı yazılar yazılarak insanların isyana teşvik edildiğini ve bunlara karşı kendilerinin de bir şey yapamadığını ifade etti. Paşa da artık bu tür teşebbüslerden vazgeçilip hakikatlerle hareket edilmesi gerektiğini bildirmiştir¹²⁸. Ayrıca, Lord Salisbury Ermenileri bölgesel yakınlık dolayısıyla Rusların kışkırttığını belirtmişti.

Gladstone'un izlediği siyasetten ve kendilerine olan yaklaşımdan memnun olan Vatanperver Ermeni Cemiyeti, Rüstem Paşa'nın Lord Salisbury üzerinde etki oluşturmak için sarf ettiği çabadan fazlasıyla rahatsız oldukları anlaşılıyor¹²⁹. II. Abdülhamid ve Sadrazam Kâmil Paşa Ermeni kampanyalarına karşı gayretlerinden ötürü Rüstem Paşa'yı takdir ve tebrik mesajı göndermişlerdi¹³⁰. Rüstem Paşa 1893 yazında ısrarcı tutumu sonucunda Gladstone'la görüştüğünü, bir çizgileri olduğunu, düzen bozan ve anarşi çıkaranları desteklemelerinin mümkün olamayacağını belirterek, sözü Ermeni sorununa getirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak da Ermenilerin kışkırtıcı hal ve hareketlerinde herhangi bir desteklerinin söz konusu olmayacağını belirtmiş ve bunun bir teminat olarak padişaha iletilmesini istedi¹³¹. Ancak bu sözlere rağmen Gladstone'un Ermenileri desteklediği ve sürekli İslam karşıtı bir politika izlediği yadsınmaz bir gerçektir.

1893 yazında Rüstem Paşa İngiliz yetkililerle yaptığı görüşmeler neticesinde, Başbakan Gladstone'dan Ermeni komitelerinin teşvik edilmeyeceğine dair söz aldığını hariciyeye ilettiler. Dolayısıyla İngilizlerin ikna olduğu düşünülmüş ve memnuniyetin ifadesi olarak II. Abdülhamid paşayı Osmanî nişanı ile taltif etti¹³². 1890'larla Ermenilerin daha yoğun olduğu bölgelerde baş gösteren isyanlardan biri de Sason da idi. 1894'te ise Sason olayları gündeme oturmuş ve Osmanlı hükümetini oldukça zor durumda bırakmıştı. Londra gazeteleri Osmanlı aleyhinde bir tavır takınarak bu olaylarla ilgili abartılı haberler yaptı. Gladstone Avam Kamarasını harekete geçirmek için Sason olaylarına dair bir konuşma yaptı. Türkler ve Müslümanlar hakkında çok ağır sözler sarf etti¹³³. 30 Kasım 1894'te İngiliz Dışişleri, Sason'da yaşanan olaylarla ilgili karar alarak, İstanbul Elçisi Philip Currie'ye Osmanlı hükümetini protesto için bir yazı gönderdi¹³⁴. İngiliz hükümeti kamuoyunun

¹²⁸ DABOA., HR.SYS., 1904/ 25 (19), 18.08.1896.

¹²⁹ *Hayasdan* gazetesinde yazı yazan Sevasly isimli cemiyet mensubu, Osmanlı hanedanına büyük iftiralarda bulunarak, İngiliz kamuoyunu ve hükümeti devlete karşı kışkırtmaya çalıştığı görülüyor, bkz. Koç 2010, s. 181; DABOA., HR.SYS., 2823/8, 22.03.1890.

¹³⁰ DABOA., HR.SYS., 2751/ 47, 03. 08.1889.

¹³¹ Karaca 2011, s. 327.

¹³² DABOA., Y.PRK.PT, 17/80, 26.12.1310/ 11.07.1893; DABOA., HR.SYS., 2819/42, 14.07.1893.

¹³³ Gladstone 1894 yılı sonlarında Avam Kamarası'nda Sason olayları ile ilgili bir konuşma yapmış ve bu konuşmaya elinde bir Kuran-ı Kerim'le gelmiştir. Konuşma sırasında Kuran'ı işaret ederek "Bu lanet kitabın takipçileri oldukça Avrupa'ya barış gelmeyecektir", biçiminde kin ve nefret kusan bir beyanatı oldu, bkz. Karaca 2011, s. 302; A. İhsan Tokgöz de hatıralarında Gladstone'a atfen "Türkler bu kitapla yürüdükçe medeniyete zarar verir" dediğini belirtir ve güya Osmanlı toplumsal hayatının ve adaletin medeniyetle uyusmadığını anlatmaya çalıştığını söyler, bkz. Tokgöz, 2012, s. 240; Benzer bir açıklamayı ise yıllar önce 1882'de Mısır'daki Müslümanlar, içinde yapmıştı, bkz. Armağan 2009, s. 144-145.

¹³⁴ DABOA., HR.SYS., 2835/5, 30.11.1894.

baskısıyla Osmanlı hükümetini sıkıştırmak zorunda kaldıklarını bir gerekçe olarak ileri sürüyordu. İslahat talepleriyle Rüstem Paşa da sıkıştırılıyor ve bu hususta söz alınmaya çalışılıyordu. II. Abdülhamid 8 Ocak 1895'te yaptığı açıklama ile Gladstone'u Türkler ve Müslümanlar hakkındaki çirkin sözleri dolayısıyla kınadı. Sason olayları gerekçe gösterilerek, 11 Mayıs 1895 tarihli ve üç büyük devletin elçiler vasıtasıyla oluşturulan memorandum ve ıslahat projesi Osmanlı Devleti'nin önüne kondu¹³⁵. II. Abdülhamid şifâhen bu memorandumu kabul etmeyeceğini bildirince, İngilizler Beşike Körfezi'ne donanma gönderip, sultanı baskılamaya çalıştılar. 1895 yılı Haziran ayında Lord Rosebery hükümetinin istifasıyla kabineyi kurma görevi daha esnek ve yumuşak bir politika izleyen Lord Salisbury'ye verilince İngilizlerin Ermeni meselesine bakışındaki sertlik bir nebze olsun azaldı¹³⁶. Yeni başbakan bu konudaki birçok şeyi İngiliz medyasının kurguladığını ve iftira boyutunda olduğunu ifade etmekteydi. Fakat diğer yandan İngiliz başbakan, Rüstem Paşa'ya Ermenilere karşı hiçbir şey olmamış gibi davranmalarının da mümkün olmadığını ve Anadolu'da gerekli ıslahatların yapılarak tatmin edici bir vaziyetin oluşturulması gerektiğini, bu olmazsa da bu işin peşini bırakmayacaklarını, ayrıca belirtti¹³⁷. II. Abdülhamid önlerine konan maddeleri inceleyip bir kısmıyla kabul etti. Cevabını iletirken de eğer Büyük Devletler şarkta sulh ve asayiş istiyorlarsa, Osmanlı hükümetinin söz verdiği kadarıyla icra edilen ıslahatları yeterli saymaları gerekir, dedi¹³⁸. Lord Salisbury ise sundukları tüm maddelerin uygulanmasını ısrarla isterken Fransa ve Rusya'nın kendileriyle birlikte olduğunu ve Osmanlı Devleti'ni paylaşabileceklerini ima etmiştir. Ancak Osmanlı hükümeti üç elçisi vasıtasıyla yürüttüğü görüşmelerde Paris ve Petersburg'dan elde ettiği bilgilerle bunun doğru olmadığını ve Lord Salisbury'nin blöf yaptığını öğrenmişti¹³⁹.

Bu görüşmeleri izleyen günlerde elde ettiği mali ve diğer desteklerle silahlanmış olan Ermeniler II. Abdülhamid'in reform önerilerine karşı takındığı tavrı protesto için 1895 sonbaharında Zeytin Süleymanlı isyanından başlayıp, birkaç ay içinde aralarında Babiali Olayı, Erzurum, Diyarbakır, Kayseri isyanları olmak üzere Anadolu'da 25 isyan çıkarmışlardı¹⁴⁰. Bu isyanlar durumu tekrar zorlaştırdı. Ermeniler özellikle İngilizlerin konuya ilgisini canlı tutmaya çalışıyordu. Bu durumun fazlasıyla farkında olan Rüstem Paşa sık sık karşılaştığı aleyhteki örneklerden hareketle, basın kuruluşları ve gazetecilerle yakın temas kurularak Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerin engellenmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğini hariciyeye rapor etti. *Morning Post* gazetesi muhabirini örnek göstererek Anadolu'da yaşanan olaylarla ilgili olarak yabancı basın mensuplarının lehte tutum sergilemeleri için teklifte bulunulmasını

¹³⁵ Küçük 1986, s. 130-138.

¹³⁶ Lord Salisbury elçileri kabulünde Ermeni meselesinden bahsederken, 1894 yılında Osmanlı aleyhindeki suçlamaların iftira boyutunda olduğunu, amacının Gladstone ve partisinin Osmanlı düşmanlığı yaptığını açığa çıkarmak, kamuoyunun sempatisini kazanmak olduğunu, İngiltere'de kamuoyunun yanlış yönlendirildiğini ifade etmiştir, bkz. DABOA, Y.PRK.HR., 20/69, 12.01.1313/05.07.1895.

¹³⁷ Alman sefirin Londra'da Lord Salisbury ile yapmış olduğu bir mülakat, gündemin sıcak konularından birisi Osmanlı topraklarında yaşanan Ermeni olaylarıdır. DABOA., Y.A.HUS., 335/93, 14.03.1313/04.09.1895.

¹³⁸ Küçük 1986, s. 146.

¹³⁹ Küçük 1986, s. 147.

¹⁴⁰ Karaca 2014, s. 43.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

Babiâli'ye önerdi¹⁴¹. Ayrıca o dönem Anadolu'ya gelip objektif araştırmalarda bulunmak isteyenleri bulunduğunu bildirdi¹⁴². 1895 yılında ise Ermeni sorununun halline yönelik gayreti yetersiz görüldüğü gerekçesiyle Rüstem Paşa'nın görevden alınarak yerine Karatodori Paşa'nın atanacağına dair Alman gazetelerinde asılsız haberler çıktı. Paşayı yıpratmaya yönelik çabaların farkında olan Babiâli, elçilerine güvenlerin tam olduğunu beyan edip, basında yer alan haberleri yalanlandı¹⁴³.

3.8. İngiliz Basını ve Aleyhte Yayınlarla Mücadele

II. Abdülhamid dönemin dikkat çeken yönlerinden birisi de dış basınla olan mücadele ve ilişkilerle birlikte diğer neşriyatlara karşı izlenen tutumdur. Bu yönde Londra elçisi Rüstem Paşa da büyük çaba sarf etmiş, Osmanlı ve İslam aleyhine olan yayınların önüne geçmeye, lehte olan yayınlar da teşvik edilmeye çalışıldı. Göreve başladığı dönemde Rüstem Paşa'nın da girişimleriyle Peşte'de *Ejtirtes?* ve Londra'da *Saint James Budget* isimli iki gazetenin, Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlar yaptığı gerekçesiyle ülkeye girişi yasaklandı¹⁴⁴. Örneğin 1887 sonbaharında devlet hakkındaki yazılarından ötürü *Daily Telegraph* gazetesinin sahibi sefaretçe uyarılmış ve aleyhte yazı yazmayacaklarına dair söz alındı¹⁴⁵. Rüstem Paşa'ya 1888 yılı Şubat ayında, Fransızcadan İngilizceye çevrilen bir kitabın Londra'da basılmasına engel olması talimatı verildi, İngiliz hükümeti ile temasa geçen Rüstem Paşa, bunun hükümet nezdinde mümkün olmayacağı cevabını almıştı¹⁴⁶. Yine 1888'de Hindistan'ın Pencap eyaletinde çıkan *Pencap Times* gazetesinde hilafet aleyhine yazılan yazılardan rahatsızlık duyan Osmanlı hükümeti Rüstem Paşa vasıtasıyla girişimlerde bulunmuş, ancak İngiliz başbakan Lord Salisbury'den olumlu yanıt alamamıştı. Aynı yıl Londra'da neşredilen *Ayazdan* ve *Troth* isimli iki Ermeni gazetesinin de yayını durdurmak için girişimlerde bulunulmuştu. Rüstem Paşa, yazdıklarından ötürü A. Vambery'in takip edildiğini, hatta kraliçe ile görüşmelerine konu olmuş ve İngiliz sarayı ile bir irtibatı olup olmadığı araştırıldı. Aleyhte yazmamak için Viyana sefiri aracılığıyla tazminat adı altında para talep ettiğinden

¹⁴¹ DABOA., A.MKT.MHM. 717/6, 15.10.1312/ 11.04. 1895.

¹⁴² DABOA., Y.A.HUS., 324/56, 18.10.1312/ 14.04. 1895.

¹⁴³ *Berliner Tageblatt* gazetesinde bir haber yayınlamıştır, bkz. DABOA., HR.SYS., 30/7, 07.02. 1895; *Journal Allemandi* gazetesinde yayınlamıştır, bkz. DABOA., HR.SYS., 30/25 02.03.1895.

¹⁴⁴ DABOA., DH.MKT., 1384/62, 16.03.1304/13.12.1886.

¹⁴⁵ Rüstem Paşa İngiltere'de hükümetin gazeteler üzerinde baskı ve nüfuz oluşturmadığını, bunların oldukça serbest hareket ettiklerini belirttikten sonra, gazete sahibi Mösyö Larson Londra dışında olduğu için mektupla durumu kendisine bildirdiğini, onun da meseleye iyi niyetle yaklaştığını gazetelerinin kesinlikle Osmanlı Devleti'ne ve padişah hazretlerine karşı bir şey yazma arzusunda olmadıklarını belirtip bundan sonrası için de kendisinin teminat verdiğini belirtmiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 207/56, 23.01.1305/ 11.11.1887.

¹⁴⁶ Kitap, Maldoryan namıyla Paris'te neşredildi. Rüstem Paşa, kitabın İngiltere'de basılmasını engellemenin pek mümkün olmadığını, zira İngiliz hükümetinin, menini sağlayacak yasal bir işleyiş olmadığını Hariciye Nezareti'ne bildirdi, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 210/ 51, 22.05.1305/ 05.02.1888.

bahsetti¹⁴⁷. 1889 yılı Ağustos ayında *Fortnightly Review* adlı dergide aralarında anlaşan büyük devletlerin Osmanlı topraklarını paylaşacaklarına dair bir habere yer verildi¹⁴⁸. İngiltere'deki Arap muhaliflerden Selim Faris, Londra'ya 1887'de gelmişti II. Abdülhamid'in meşrutiyet sürecini askıya almasını eleştirenler arasında yer alıyordu¹⁴⁹. Müstear olarak Civanpir ismiyle yazılar yazdığı elçilikçe biliniyordu¹⁵⁰. Son dönemde muhaliflerin yoğun olarak bulunduğu Londra'da elçilik birçok kişiyi takip etmekteydi. Bu kişilerin bazıları devlete din üzerinden saldırmaya çalışıyordu. Saraydan gelen bir bilgide, Osman Seyfi'nin kaleme aldığı Hz. Muhammed aleyhindeki bir piyesin oynanacağı ve bunun engellenmesi istendi. Paşa İngiliz hükümeti nezdinde gerekli girişimlerde bulunarak oyunun sahnelenmemesini sağladı. Alınan neticeden memnun kalan Liverpool İslam Cemiyeti Rüstem Paşa'ya bir teşekkür mektubu gönderdi¹⁵¹.

1891'de İngiliz menşei *Observer, Standard, Manchester Guardian* ve *Daily Cronicle* gibi Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlar yapan gazetelerin ülkeye girişi yasaklanmıştı. Mayıs 1892'de bir İngiliz gazetesinde yer alan "Black and White" başlıklı makale dikkat çekiciydi. Makalede bir savaş hayal edilmiş ve İngiliz kuvvetlerinin Boğazlardan büyük bir gururla geçişi canlandırılmıştı¹⁵². 1893'te ise dış basınla mücadelede spekülasyonların merkezi olarak rapor edilen Reuter Ajansı ile anlaşmanın önemine işaret edilmişti¹⁵³. Şayet bu yapılabilirse, Osmanlı aleyhindeki yayımlara nispeten engel olunabilecekti. 1893 yılı Ekim ayında İslam'a yönelik olarak "Hz. Muhammed" ismiyle daha önce de sahnelenmek istenmiş olan drama için tekrar teşebbüste bulunulması üzerine, Rüstem Paşa İngiliz makamları nezdinde gerekli girişimlerde bulunarak, oyuna engel olundu¹⁵⁴. Aynı şekilde birkaç hafta sonra Osmanlı hükümdarını küçük düşürmek gayesiyle "Don Juan" isimli bir oyun sergileneceği haberi alınmış ve Rüstem Paşa, konuyu Lord Roseberry ile görüşerek oyunun sahnelenmesine engel olundu¹⁵⁵. 1894'te Selim Faris'in yeniden devrede olduğu ve Hürriyet isimli bir gazete ile Osmanlı Devleti aleyhine yayın yaptığı, gazetenin Osmanlı topraklarına sokulduğu ve üzerlerinde İngiliz pulunun yer aldığı bilgisi edinildi¹⁵⁶. Durumdan fazlasıyla rahatsız olan

¹⁴⁷ DABOA., HR.SYS., 184/76, 16.11.1888; Ayrıca Vambery saray kütüphanesinde mevcut 394 el yazması kitabın ismini ihtiva eden defteri istemiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 220/32, 12.04.1306/ 16.12. 1888; DABOA., Y.EE., 51/63, 17.09.1306/17.05.1889.

¹⁴⁸ DABOA, Y.EE.KP., 3/226, 15.12.1306/ 12.08.1889.

¹⁴⁹ Şahin 2020, s.7.

¹⁵⁰ Şahin 2020, s. 49.

¹⁵¹ DABOA., Y.EE, 51/102, 03.12.1307/ 21.07.1890; DABOA, Y.EE., 51/113, 12.03.1308/ 26.10.1890; Rüstem Paşa *El Cevaib* gazetesinin sahibi Selim Faris'in de bu işin içinde olabileceğini bildirdi. Ayrıca İngiltere'deki matbuat düzenlemelerinin çok serbesiyetçi olduğu, müdahaleye pek imkân vermediğini dile getirdi, bkz. DABOA., HR.SYS., 216/15, 18.07. 1890.

¹⁵² DABOA, Y.PRK.EŞA, 15/87, 14.10.1309/ 12.05.1892.

¹⁵³ DABOA, Y.PRK.PT, 9/14, 07.12.1310/ 22.06.1893.

¹⁵⁴ DABOA., Y.A.HUS., 282/105. 14.04.1311/ 25.10.1893.

¹⁵⁵ Don Juan isimli oyunda padişah II. Abdülhamid komik bir surette canlandırılarak dalga geçilmeye ve itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 283/69, 26.04.1311/ 06.11. 1893; Lord Rosebery Rüstem Paşa'nın talebi üzerine, zaten İngiltere'deki Müslümanların bu tür konulardaki hassasiyetlerini bildiklerini ve kendilerinden bir talebi olduğunda bunu dikkate alarak gereğini yaptıklarını beyan etti, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 284/74, 11.05.1311/ 20.11.1893.

¹⁵⁶ DABOA, Y.A.HUS., 292/14, 05.09.1311/ 12.03.1894.

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

Osmanlı hükümeti, Rüstem Paşa'nın konuyu İngiliz makamlarına iletmesi talimatı verildi. Elçi Rüstem Paşa, Dışişleri Bakanı Lord Kimberly ile gazeteye dair görüşmeler yaparak, gazetenin basılmasına mâni oldu¹⁵⁷. Rüstem Paşa bu konunun çözümünde kendilerine yardımcı olan Lord Kimberly'e teşekkür ziyaretinde bulundu¹⁵⁸.

Ermeni meselesi başta olmak üzere çeşitli konulardaki siyasi ve diplomatik müzakereler ve mücadeleler olanca hızıyla devam ederken Rüstem Paşa 20 Kasım 1895 günü hayata veda etti. Ölümünden iki gün sonra Lord Salisbury Brighton'da yaptığı bir açıklamada Rüstem Paşa'dan övgüyle bahsetti¹⁵⁹. Lord Salisbury Rüstem Paşa'dan bahsederken devlet ricalinde Rüstem Paşa gibi birkaç değerli zat olsa, devletin kötü yönetimden kurtulacağına dikkat çekti¹⁶⁰. İngiliz hükümet yetkilileri teessürlerini elçilik aracılığıyla Osmanlı hükümetine ilettiler. Cenazesine dönemin Londra Belediye Başkanı da iştirak etti¹⁶¹. Londra'daki teşkil edilmiş Ermeni komitesi ve Ermeni cemiyeti yetkilileri de teessürlerini bildirmekle beraber cenazeye katılmak istemişlerdi. Ancak Osmanlı hükümeti buna izin vermeyerek, durumu elçiliğin müsteşarı Morel Bey'e bildirdi¹⁶². Rüstem Paşa yapılan törenle vasiyeti üzerine, Osmanlı bayrağı sarılı naaşı Londra'daki Katolik mezarlığına gömüldü¹⁶³. Rüstem Paşa ilgili sözleri Abdülhak Hamit Tarhan'ın tanıklık ettiği bir hatıratla tamamlayalım. Tarhan, İran Şahı Nasruddin'in Londra'yı ziyaretinde Buckingham Sarayı'nda kabuller gerçekleştirirken elçileri de ağırladığını ve kendi elçileri Melkom Han'ın Rüstem Paşa'yı takdim ederken, aslen İtalyan olduğunu söyleyince, Rüstem Paşa'nın duruma hiddetle müdahale ederek, İstanbul'da yetişip terbiye olduğunu ve ben Osmanlıyım dediğini, anlatır¹⁶⁴.

SONUÇ

Meşleğinin ilk yıllarından itibaren çeşitli devlet adamlarının yanında tercümanlık vazifesini ifa ederken gösterdiği, sadakat ve iş ciddiyetiyle sağladığı güven, sonrası için önemli bir referans teşkil edip paşanın hariciyede yükselişini tesis eden prestijli görevler almasının yolunu da açmıştır. Ayrıca Rüstem Paşa'nın tercümanlıktaki başarısı ve sağladığı güven, önceki dönemde Rum tercümanların yarattığı güvensizliğin izlerini silmeye yardımcı olduğu söylenebilir. İtalyan devletlerindeki elçiliği sırasında Osmanlılık düşüncesini ve ülke menfaatlerini savunurken sergilediği kararlı tutumla kimlik ve aidiyetin ne anlam ifade etmesi gerektiğinin izah etmeye yarayacak önemli bir örnektir. Rüstem Paşa, dış politik ilişkilerin hiç de istikrarlı ve dengeli bir şekilde

¹⁵⁷ DABOA, Y.A.HUS., 294/32, 12.10.1311/ 18.04.1894.

¹⁵⁸ DABOA, Y.A.HUS., 295/21, 22.10.1311/ 28.04.1894.

¹⁵⁹ Konuşmasında paşanın Lübnan ve Londra'da hükümeti adına mühim hizmetler yaptığını ve yaptıkları onun değerini fazlasıyla gösterdiğini ifade etmiştir, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 340/36, 04.06.1313/ 22.11.1895.

¹⁶⁰ Tarhan 1994, s. 288.

¹⁶¹ Londra Belediye başkanının cenaze törenlerine nadiren iştirak ettiği, ancak Rüstem Paşa'nın cenazesine muaviniyle birlikte katıldı ve teessürlerini de bildirdi, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 340/54, 07.06.1313/ 25.11.1895; Sefaret maslahatgüzarı bu iş için görevlendirildi, bkz. DABOA., Y.A.HUS., 340/74, 08.06.1313/ 26.11.1895.

¹⁶² DABOA., Y.A.HUS., 341/104, 28.06.1313/ 16.12.1895.

¹⁶³ DABOA., Y.A.HUS., 340/40, 06.06.1313/ 24.11.1895; Morel 1920, s. 88.

¹⁶⁴ Tarhan 1994, s. 202-203.

yürütülemediği Rusya'da ilk kez büyükelçi düzeyinde temsil gerçekleştirmiştir. Çekinerek gittiği Petersburg'da temsil açısından geçmişten gelen boşluğu önemli ölçüde doldurarak saygınlığın tesisine önemli katkıda bulunduğu söylenebilir. Lübnan da ise hem içeri de hem de dışarıda olan Osmanlı aleyhinde hareket edenlere karşı ülke menfaatlerini tavizsiz bir surette savunarak yaptığı yöneticilikle karşıtların tepkisini iyice üzerine çekmiş, ancak hükümeti genelde hep onun yanında olmuştur.

Çok daha evvel istediği Londra Elçiliği vazifesine, kendisine duyulan güvenle ve yarım asra yaklaşan deneyimi ile gelmiş ve Londra, kariyerini taçlandığı yer olmuştur. Bu seçkin göreve, Osmanlı diplomasisinin en mühim diplomatlarından biri olan Kostaki Musurus Paşa otuz yılı aşkın bir süredir yürüttüğü vazifenin ardından gelmiş olması, ona duyulan güvenin ne derece yüksek olduğunun en açık delilidir. Hemen hemen siyasi ve diplomatik tüm meselelerin konuşulduğu önemli merkezlerden biri olan Londra'da Mısır, Basra Körfezi, Kıbrıs, Bulgaristan, Girit ve Batum'la ilgili meseleler haricinde Büyük Devletlerin Osmanlı'ya karşı birlikte hücum ettikleri Ermeni sorunu ile aşağı yukarı on yıl meşgul olmuştur. Batum meselesinin çözümünde Rusların tepkisine fırsat vermeden İngilizlerden güç alarak çözüm üretilmeye çalışılmasında, artık elde tutulması oldukça imkansız hale gelmiş olan Doğu Rumeli'de devletin siyasi varlığını korumaya yönelik girişimlerde, Osmanlı Devleti'ni 1830'lardan beri uğraştıran Girit'in elde tutulmasına yönelik Yunanistan'a ve Büyük Devletlere karşı çaresizce de olsa ortaya konan çabada, Mısır'da padişahın hukukunun korunması adına büyük bir özveri ve sabırla yürütülen ince diplomaside, kendini başarısız bulduğunu söylediği Ermeni meselesinde İngiltere'deki Ermenilere karşı kararlılıkla sürdürülen mücadelede, gayreti, heyecanı, vatanperverliği, görev ve sorumluluk bilinci ile Rüstem Paşa, kendisini hep gösterdi ve saygınlığı fazlasıyla hak edecek bir düzeyde farkındalık yarattı. Her ne kadar diplomatik meselelerin çözümünde genel olarak olumlu neticeler alınamasa da, Rüstem Paşa, devletin saygınlığının koruması ve prestijinin yüksek tutulması için büyük çaba sarf etti. Rüstem Paşa, sultanın da kendisinden beklediği gibi, teslimiyetçi söylem ve tavırlarından kaçınarak yeterli ve kıymetli kabul edilebilecek bir temsil gerçekleştirdi. Rüstem Paşa, ilerlemiş yaşına rağmen, baş döndürücü ve yorucu birçok siyasi ve diplomatik meselenin altından kalkmayı bildi. Burada çok fazla sayıda diplomatik sorunla ilgilinmiş olan Rüstem Paşa, Yıldız Sarayı ile hükümetlerle takdir edilecek bir uyum içinde çalıştı. Rüstem Paşa, hariciyede istikralı bir yapı oluşturmayı arzulayan II. Abdülhamid'in diplomasi ağının önemli parçalarından biri oldu. Mesleki yaşamı boyunca genelde iş trafiğinin yoğun olduğu yerlerde çalışmış olan Rüstem Paşa, yaşamını vazifesi başında tamamladı.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Vesikaları:

- DABOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)
Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.): 1384.
Dahiliye Nezareti Sicili Ahval Umumiyesi Defterleri (DH. SAİDd.): 2/100.
Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Evrakı (HR. SYS.): 30/7, 30/25, 184/76, 216/15, 893-1(154), 893-1 (160), 921/31, 921/33, 1205/4, 1904/25, 2751/22, 2751/47, 2819/42, 2822/37, 2822/43, 2823/8, 2835/5
Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı (HR. MTV.): 1/32, 1/35,
Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO.): 61/102, 61/110, 65/38, 432/22
İrade Cebeli Lübnan (İ.MTZ. CL): 3/175
İrade Dâhiliye Nezareti (İ.DH.): 81384
İrade Bulgaristan (İ.MTZ.04): 544, 1131, 1144
İrade Girit (İ.MTZ. GR.): 608, 801.
İrade Hariciye Nezareti (İ.HR.): 2199, 2548, 5640, 6560, 7245, 10765, 11073, 11724, 12384, 13008, 13123, 14286, 14572, 14639, 14824, 14825, 15397, 15411, 15433, 15434, 15461, 18942, 21832,
İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM.): 1887.
İrade Mısır (İ.MTZ.05): 1294, 1302
İrade Yunanistan (İ.MTZ. 01.): 649.
Sadaret Amedi Kalemi Evrakı (A.AMD.): 5/70, 78/14.
Sadaret Kalemi Divanı (Beylikçi) Kalemi Evrakı (A.DVN.): 112/51.
Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT. MHM.): 447/40, 447/71, 717/6.
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.): 51/27, 51/28, 51/36, 51/45, 51/63, 51/71, 51/73, 51/102, 51/109, 51/113, 51/141, 51/142, 62/21. 118/60
Yıldız Esas Evrakı Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP): 3/226
Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.): 15/79
Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK.): 17/33, 31/43
Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK. BŞK.): 8/45, 11/81
Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşelik (Y.PRK. EŞA.): 4/95, 4/107, 5/53, 14/8, 15/87, 15/95, 15/100,
Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK. HR.): 7/23, 15/37, 18/18, 20/69.
Yıldız Perakende Evrakı Müfettişler ve Komiserler (Y.PRK.MK.): 4/45, 5/84.
Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM.): 10/57, 11/5. 13/45, 18/4
Yıldız Perakende Evrakı ve Telgraf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. PT.): 2/102, 5/20, 9/ 14, 17/80.
Yıldız Sadaret Evrakı (Y. PRK. A.): 4/50.
Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.): 187/135, 187/143, 188/49, 188/84, 188/102, 188/149, 193/11, 193/89, 193/97, 194/73, 205/4, , 205/37, 206/22,

207/56, 210/51, 220/32, 228/65, 230/76, 233/79, 234/74, 234/80, 234/84, 234/100, 252/93, 253/79, 261/114, 261/117, 264/61, 268/26, 282/105, 283/69, 284/74, 286/87, 289/20, 292/14, 294/32, 295/21, 324/56, 335/22, 335/93, 340/36, 340/40, 340/54, 340/74, 341/104.

Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES.): 4/71.

II. Salnameler

Salname-i Devlet-i Aliyye: 1274,1275

III. Matbu Eserler ve İncelemeler

- Akarlı 1993 Engin D. Akarlı, *The Long Peace Ottoman Lebanon 1861-1920*, University California Press, Berkeley.
- Akyıldız 1933 Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren Yayıncılık, İstanbul
- Anderson 2000 Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu (1774-1923): Uluslararası İlişkiler Bir İnceleme*, YKY, İstanbul.
- Aristarchi 1874 Gregory Aristarchis, *Législation Ottomane*, Bureau du Journal Thraky Constantinople
- Armağan 2009 Mustafa Armağan, *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı-II*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Aydın 1992 Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, TTK Basımevi, Ankara.
- Aydın 1996 Mahir Aydın, *Osmanlı Devleti'nden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Bağçeci 2013 Yahya Bağçeci, "İngiltere Başbakanı Lord Salisbury ve Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, Sayı: 35, s. 190-208.
- Bouquet 2016 Olivier Bouquet, *Sultanın Paşaları (1839-1909)*, çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Yayınları. İstanbul.
- Cox 2010 Samuel Sullivan Cox, *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları*, çev. Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Davison 1995 Roderic H., Davison, "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Reformlarına Araç Olarak Fransız Dili", çev. Çiğdem İpek, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. II, Sayı: 4-5 İzmir, s. 171-188.
- Davison 1999 Roderic H. Davison, "Ottoman Embassies in Europe in the Nineteenth Century", *XII. Türk Tarih Kongresi 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV, TTK Basımevi, Ankara, s. 1421-1443.
- Davison 2012 Roderic H. Davison, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasinin Modernleşmesi" çev. Hayrettin Pınar, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, yay. haz., Halil

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

- İnalçık - Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 289-301.
- Ekinci 2007 İlhan Ekinci, “Karadeniz’de Bir Serbest Liman Denemesi: Batum (1878-1886)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı 14, s. 63-77.
- Emre 1960 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- Gürel 1984 Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960); Kolonyalizm, Ulusçuluk, Uluslararası Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Karaca 2011 Taha Niyazi Karaca, *Büyük Oyun*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karaca 2014 Taha Niyazi Karaca, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Sorunu”, *Sevk ve İskanın 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri*, yay. haz. Haluk Selvi, İBB (Kültür A.Ş.) Yayınları, s. 39-57.
- Kaynar 2015 Turgay Kaynar, *Viyana’dan Londra’ya, Akıl Fikir Yayınları*, İstanbul.
- Khalil 1998 As’ad Abu Khalil, *Historical Dictionary of Lebanon*, Scarecrow Press, Lanham
- Kızıltoprak 2010 Süleyman Kızıltoprak, *Mısır’da İngiliz İşgali, Osmanlı’nın Diploması Savaşı (1882-1887)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Koç 2010 İnanç Meriç Koç, *Osmanlı Devleti’nin II. Abdülhamid Dönemi İngiltere ile İlişkileri İçerisinde Londra Elçileri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Küçük 1986 Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Lütfi 1998 Ahmed Lütfi Efendi, *Vak’anüvis Lütfi Efendi Tarihi*, C. X, yay. haz. Münir Aktepe, TTK Basımevi, Ankara.
- Menekşe 2013 Metin Menekşe, “Berlin Konferansı Sonrasında Osmanlı İngiliz İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1878-1923)”, *Maarif Akademi Halkbilim Dergisi*, 2013-1 (Kıbrıs Özel Sayısı), s. 309-325.
- Miller 1923 William Miller, *The Ottoman Empire and Its Successors 1801-1922*, Cambridge Uni Press, London.
- Morel 1920 Madame Morel, *From an Eastern Embassy: Memories of London, Berlin and The East*, J.B. Lippincott Company- Herbert Jenkins Ltd, Philadelphia-London.
- Muâhedât 2008 *Muâhedât Mecmûası* C. I., TTK Basımevi, Ankara.
- Neilson-Otte 2009 Keith Neilson - Thomas G. Otte, *The Permanent Under-Secretary For Foreign Affairs, 1854-1946*, Routhledge, New York-London.
- Salnâme 2003 *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1306/1889)*, C. II, yay. haz.

- Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Spagnolo 1977 John P. Spagnolo, *France and Ottoman Lebanon 1860-1914*, Ithaca Press, Reading.
- Şahin 2020 Emine Şahin, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Avrupa'da Bir Arap Muhalif: Necib Hindiye ve Hilafet Gazetesi", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXI, Sayı: 38, s. 1-30.
- Tandoğan 2011 Muhammed Tandoğan, "Kızıldeniz'in Stratejik Dehşet Adaları ve Osmanlı İdaresindeki Konumu", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 40, s. 259-285.
- Tarhan 1994 Abdülhak Hamid, *Abdülhak Hamid'in Hatıraları*, yay.haz. İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tokgöz 2012 Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım (188-1914)*, yay. haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yasamee 2018 Feroze, A.K. Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası*, çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz 2015 Mustafa Yılmaz, *Fav Yarımadasında Osmanlı İngiliz Çekişmesi (1886-1915)*, Taşmektap Yayınları, İstanbul.

SUMMARY

His family sent Rustem Pasha, of European origin, to Paris for education from Istanbul, where he settled at a young age. After his education, he joined the Ottoman bureaucracy in the mid-1830s, with the help of his family, as a clerk and translator. His French helped Rustem Pasha work in the Translation Room for many years. In the early 1850s, he took office in the foreign ministry. In 1857, he was appointed Charge d'affaires of Turin. He remained in Italy until the establishment of the Italian union, representing the state as an ambassador in Florence and Rome. Rustem Pasha, who subsequently served as the Petersburg Ambassador for three years, served as the Governor of Lebanon for about ten years, starting from 1873, which can be considered both bureaucratic and diplomatic. After his important duty in this sanjak (governorship), which led change in the Ottoman Empire, Rustem Pasha was appointed as the London Ambassador in 1885, at the peak of his career, with the Sultan's favor, at a time when political and diplomatic relations were very intense. The fact that he came to London after Musurus Pasha's thirty-four-year embassy is a strong proof of the trust the Ottoman Empire had in him.

Rustem Pasha spent a significant part of his time on the Armenian issue, which was on the agenda of the Great Powers at that time. The expectation of the Great Powers in this matter was that the Ottoman State would make the reforms that it had promised with the 1878 Berlin Treaty and that it would eliminate the pressure on the Armenians with the rights to be provided. The aim of Abdulhamid II was to keep the communication strong with the Great Powers thanks through diplomacy and to resolve the issue on his own initiative as much as possible. Being aware of this, Rustem Pasha's aim was to put the British on the agenda in the Armenian issue, in which other Great Powers were also involved, by ensuring that the British generally supported the Ottoman policies. Neither

Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)

the British nor the other Great Powers allowed it. The developments regarding the Eastern Rumelia problem, which was important for the future of the Bulgarians and therefore the Balkans, were also frequently on the agenda of London. The Ottoman government was disturbed by the fact that Bulgaria, which was under its administration, was trying to make Eastern Rumelia a part of itself by challenging the central government with provocations. If a decision was to be made on this issue, the Ottoman government was to take a decision and implement it to prevent the situation in the Balkans from turning the situation against itself further with various cooperation. The Ottoman government, through its ambassador Rustem Pasha, tried to prevent the Russian government from concluding this issue as it wanted, by providing the support of the British government. However, as the violence against Muslims increased day by day in the region, the effectiveness of the central government decreased.

One of the issues that entered the agenda of Rustem Pasha in London was the port of Batumi, located on the east coast of the Black Sea. In the problem that arose when the Russian government tried to invalidate the provision in the Berlin Treaty, the Ottoman government tried to draw attention to the interests of the British in the region and related to the region. The Ottoman government, on the other hand, was considering the security of the Straits. In this matter, the aim of the Ottoman government was to prevent Russia from taking a step forward in the region with the participation of other Great Powers under the leadership of the British government. Rustem Pasha frequently brought up the issue with an aim to resolve it as soon as possible and forced the British government to find a solution. It was successful. The issue of the revenues of Cyprus, whose administration was transferred to the British government in 1878, brought the Ottoman government against the British. It occupied the parties for a very long time. This issue was not just a political one, the account and financial sides of the issue were more dominant. Even though Rustem Pasha had limited legal knowledge, he was involved in the issue and tried to contribute to its solution. However, no results were obtained. In Crete, where the Ottoman Empire had been dealing with rebellions since the Greeks gained independence, the desire of the Ottoman government was to prevent the Great Powers from intervening in the island by maintaining calm. Although the Ottoman government made the necessary reforms, both the Greeks on the island and the Greek government sabotaged the efforts at every opportunity to render them fruitless. The Ottoman government tried to explain not only to London, but also to other Great Powers that it revised the administration by making the necessary reforms, but that the Greeks and Greek government did not give enough chance to the reforms.

The Egypt issue was one of the most difficult issues for Rustem Pasha. With the occupation in 1882, other Great Powers were also involved due to Egypt's position in this issue, which brought the Ottoman government and the British against each other. Rustem Pasha experienced a very intense diplomatic traffic in the Egypt issue. Rustem Pasha also

knew that the Ottoman government could not achieve what it wanted against the British in this issue, which also involved other Great Powers. The aim here was to protect the law of the Ottoman ruler in Egypt by taking advantage of the conflicts of interest between the countries within the scope of the balance policy. In this respect, it was imperative that the steps to be taken by London were followed by Rustem Pasha. Another issue that the Ottoman government faced with the British government was the Fav Strait issue on the Persian Gulf coast. Abdulhamid II was trying to recover the state with his military investments in various strategic regions for security reasons. When he started the construction of fortifications in the Fav Strait for this purpose, he faced the reaction of the British. Although Rustem Pasha tried to explain to the British government that his government was only building fortifications to protect their own lands, the British did not accept this and did not allow the construction of fortifications. Rustem Pasha followed the British press closely with the instructions he received from the Ottoman foreign ministry due to different issues, as well as the aforementioned political issues. Pasha tried to prevent the damage that the press could cause by making attempts before the British government many times in order to protect the interests of the state. He achieved important results in some of them. Rustem Pasha passed away while he was on duty in London. Pasha, who served his state for nearly sixty years, was one of the most striking examples of the Ottomanism thought adopted with the Tanzimat in the renewed administrative structure.